

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA SLAVISTIKY

Ruština pro překladatele

Původ názvů tvarů reliéfu v ruském jazyce

Происхождение названий форм рельефа на русском языке

The origin of names of geological reliefs in russian language

Lipovská Natálie

Vedoucí práce: prof. Alla Arkhanhelska, DrSc.

Magisterská diplomová práce

Olomouc 2021

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci dne 23. června 2021

.....

Ráda bych poděkovala své vedoucí práce prof. Alle Arkhanhelské, DrSc. za pomoc, trpělivost a cenné rady.

Obsah

Obsah	4
Úvod	6
Teoretická část	8
1. Georeliéf	8
1.1. Geomorfologie	8
1.1.1. Historie geomorfologie	8
1.1.2. Ruská geomorfologická škola	9
2. Terminologie a termín	11
2.1. Historie ruské terminologie	11
2.2. Charakteristika termínů	12
2.3. Problémy ruské geomorfologické terminologie	13
3. Obecný úvod do studia etymologie	14
3.1. Historický nástin etymologie	14
3.2. Vývoj lexikálního systému ruštiny	15
Praktická část	17
4. Morfografie a názvosloví geomorfologického reliéfu	17
4.1. Klasifikace jazykového materiálu z hlediska tematického	17
4.1.1. Pojmenování strukturních tvarů reliéfu	18
4.1.2. Pojmenování sopečných tvarů reliéfu	19
4.1.3. Pojmenování strukturně-denudačních tvarů reliéfu	20
4.1.4. Pojmenování krasových tvarů reliéfu	20
4.1.5. Pojmenování fluviálních tvarů reliéfu	20
4.1.6. Pojmenování glaciálních tvarů reliéfu (kryogenních)	21
4.1.7. Pojmenování eolitických tvarů reliéfu	21
4.1.8. Pojmenování marinních tvarů reliéfu	22
4.1.9. Pojmenování biogenních tvarů reliéfu	22
4.1.10. Pojmenování planačních tvarů reliéfu	22
4.1.11. Pojmenování antropogenních tvarů reliéfu	23
5. Analýza terminologie z hlediska strukturního	24
5.1. Rozdělení podle gramatických rodů	24
5.2. Rozdíly mezi češtinou a ruštinou v gramatických rodech	24
5.3. Analýza terminologie z hlediska čísla	26

6.	Analýza terminologie z hlediska slovotvorného	27
6.1.	Derivace	27
6.2.	Kompozita.....	28
6.3.	Metaforická a metonymická motivace tvoření termínů	29
7.	Analýza terminologie z hlediska provenienčního	31
7.1.	Termíny domácího původu	31
7.2.	Slova cizího původu (přejímky).....	34
8.	Překlad termínů	40
8.1.	Transkripce.....	40
8.2.	Transliterace.....	40
8.3.	Kalkování.....	41
8.4.	Univerbizace a multiverbizace.....	41
8.5.	Internacionalismy.....	42
9.	Srovnání použitých etymologických slovníků	43
	Závěr	45
	Resumé/Резюме	48
	Seznam použitých zkratek	56
	Literatura.....	57
	Příloha č. 1	60
	Anotace	69

Úvod

Ruská federace je proslulá svým rozmanitým geomorfologickým reliéfem. Je to země mnoha přírodních kontrastů. Na území tohoto rozlehlého státu, do něhož spadají i přilehlá moře a oceány, se nacházejí jak hory a nížiny, tak překvapivě i pouště nebo celé ledovcové masy, a mnoha tato místa zůstávají i v dnešní době nepoznamenána lidskou stopou. Největší část Ruska tvoří roviny, zaujímají až 70 % ruského teritoria (z nichž největší jsou Východoevropská a Západosibiřská rovina). Rusko se dále rozděluje na západní a východní část, přičemž jak západní tak východní jsou známé pro své roviny a nížiny, kdežto východní část navíc disponuje i rozsáhlými horskými masívy.

Jak území ruská, tak všechna jiná mají svou specifickou povrchovou tvářnost, která je dominantním rysem krajiny. Tato tvářnost je patrná na první pohled, pokud jde o rozměrnější tvary georeliéfu (např. hory), ale georeliéf zahrnuje i menší a detailnější tvary, které mnohdy unikají naší pozornosti (např. štěrbiny). Ať už je georeliéf jakýchkoli rozměrů a tvarů, vždy má určitý vliv na lidskou společnost. Georeliéf může přispět k zlepšení kvality našeho života, obstarat úrodnou půdu pro naše hospodářské aktivity, zajistit ochranu před různými přírodními živly či být pouze esteticky uspokojujícím, a tudíž mentálně pomoci našemu zdraví. Terén také hraje důležitou roli při osídlování nových území a při další, například infrastrukturní, výstavbě.

Z mnohých ruských geomorfologických názvů je na první pohled patrný vliv jiných jazyků, například termíny z turkických jazyků jako jsou *байрак* (bajrak) či *лиман* (liman). V nejednom případě to souvisí s původním osídlováním a různými etniky, která se na daném území v minulosti vystřídala. Avšak existují i názvy původně cizojazyčné, jejichž etnikum nikdy neosídlovalo ruská území, ale také názvy, které jsou ruského původu. A právě stanovením a dopátráním etymologického původu ruského geomorfologického názvosloví se zabývá tato magisterská diplomová práce. Jde pouze o názvy tvarů geomorfologického reliéfu nacházejícího se na území Ruské federace a nikoli na území bývalých republik sovětského svazu. Může však jít o názvy tvarů používané v jiných jazycích, které sice mají svůj ruský ekvivalent, ale jelikož ruské geomorfologické názvosloví není ustálené, používají se v mnoha ruskojazyčných odborných textech paralelně jako synonyma, a proto byly začleněny do etymologického výzkumu této práce. Zároveň výzkumu budou podléhat pouze názvy jednoslovné (včetně kompozit), kterých je 278 a to z důvodu značného množství terminologie geomorfologického reliéfu, ačkoli pouze vybrané a základní. Víceslovná názvosloví

budou v diplomové práci uvedena jen v rámci krátkého abecedního seznamu v příloze, avšak nebudou podléhat dalšímu etymologickému výzkumu či jiné analýze.

Naše práce je rozdělena na dvě části: teoretickou a praktickou.

Teoretická část nám podává definici a krátký popis historie georeliéfu, nauky o georeliéfu a samotné etymologie. V těchto odstavcích byla nemalá pozornost zaměřena hlavně na ruské reálie a ruské představitelé těchto vědních oborů. K etymologické části je přidán i nástin vývoje lexikálního systému ruského jazyka. Dále následuje krátké představení pojmů terminologie a termín, kde je námi specifikováno i několik současných problémů s ruskou geomorfologickou terminologií, a to přesněji s její neustáleností.

Důležitou kapitolou praktické části je morfologie a názvosloví reliéfu, kde byl námi pomocí slovníků, učebnic a dalších odborných textů vytvořen kratší česko-ruský seznam základního a vybraného geomorfologického názvosloví. V této části se nachází jen několik příkladů, celý seznam byl přesunut do přílohy, která je nedílnou součástí této diplomové práce. Hlavní zdroj, který byl použit k vytvoření této části, je mnohojazyčný slovník Vladimíra M. Kotljakova a Anny I. Komarovové s názvem *Elsevier's Dictionary of Geography: in English, Russian, French, Spanish and German* (Amsterdam, 2006). Tento slovník byl použit, jelikož rusko-český slovník s geomorfologickou tematikou, který by vyhovoval potřebám dané diplomové práce, doposud nikým sestaven.

Při výzkumu etymologie geomorfologického názvosloví byl ve velké míře použit přeložený z němčiny do ruského jazyka etymologický slovník německého lingvisty Makse Fasmera (2. vyd., 1986) v doplnění se slovníky rusisty N. M. Šanského (3. vyd., 1975) a dalších.

V praktické části se dále také zabýváme analýzou terminologie z hlediska strukturního, slovotvorného a provenienčního. A na závěr udělujeme pozornost i srovnání námi použitých etymologických slovníků a samotnému překladu termínů jak z jiných jazyků do ruštiny, tak z ruštiny do češtiny.

Tuto část práce nám uzavírají výsledky našeho zkoumání a závěr. Poslední samostatně stojící kapitolou této práce je obsáhlé shrnutí celého textu v ruském jazyce.

Teoretická část

1. Georeliéf

Georeliéf je odborný geografický pojem pro označení tvárnosti (vzhledu) svrchní plochy zemské kůry naší planety, tvoří dna vodních nádrží a povrch souše (za georeliéf se považuje i povrch ledovců), jehož vzhled úzce souvisí i s vlastnostmi hornin zemské kůry.¹² Georeliéf je v některých případech nazýván reliéfem (tento pojem zahrnuje i hmotu, která zemské tvary buduje), geomorfologickým reliéfem, topografickým povrchem nebo terénem.³ Je to prostor vzájemného styku tří geosfér – pevné (litosféra), kapalné (hydrosféra) a plynné (atmosféra), které na sebe navzájem působí. Georeliéf je výsledkem procesů probíhajících v nitru Země (tzv. endogenní pochody, například vulkanismus a zemětřesení), vnějších procesů spojených hlavně s působením zářivé energie našeho Slunce a Měsíce (tzv. exogenní pochody, například zemská rotace, gravitace, klimatické podmínky) a také je utvářen zásahem člověka do krajiny (tzv. antropogenní příčiny, jde například o důsledek povrchové těžby). Podoba georeliéfu není permanentní, jelikož jak v hloubi Země, tak i na zemském povrchu neustále dochází k různorodým transformacím.⁴

1.1. Geomorfologie

Studiem georeliéfu se zabývá vědní disciplína geomorfologie. Název této disciplíny pochází ze třech řeckých substantiv: *gé* (Země), *morfé* (tvar) a *logos* (slovo). Geomorfologie zkoumá nerovnosti zemského povrchu, jeho stáří a také se zabývá jevy a ději, kterými jsou vytvářeny geomorfologické tvary. Tato věda není podoborem geografie či geologie, nýbrž se jedná o samostatně stojící vědní disciplínu.

1.1.1. Historie geomorfologie

Geomorfologie jako vědní disciplína se začala formovat na přelomu 19. a 20. století a je těsně spjatá s ostatními zeměpisnými disciplínami, jako jsou například klimatologie, kartografie, hydrologie a mnohé další. Tato věda se formovala převážně proto, aby člověk mohl vyjádřit horopisné poměry určitého území a zaznamenávat je do

¹ MEČIAR, Jozef. *Úvod do studia geografie*. Brno: Masarykova univerzita, 2005., str. 37.

² DEMEK, Jaromír a Peter MACKOVČIN. *Hory a nížiny: Zeměpisný lexikon ČR*. 2. vyd. Brno: AOPK ČR, 2006., str. 7.

³ KARÁSEK, Jaromír. *Základy obecné geomorfologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2001., str. 5.

⁴ ŠČEGLOV, D.I. a A.I. GROMOVIK. *Osnovy geomorfologii: Učebnoje posobiye dlja vuzov*. Voroněž: Izdatel'skij dom VGU, 2017., str. 5.

map. Jako další faktory vzniku této disciplíny můžeme uvést například i rozvoj hospodářství, stavbu infrastruktury (stavba silnic, kanálů atd.), objevování nových území či těžbu nerostných surovin. Za zakladatele moderní geomorfologie a významnou osobnost první etapy geomorfologického poznání můžeme považovat představitele německé geomorfologické školy Albrechta Pencka (1858 – 1945), Walthera Pencka (1888 – 1923) a Eduarda Brücknera (1862 – 1927), pro které byla typická popisnost a za cíl si mezi jiné kladli i stanovení přesných definic geomorfologické terminologie. V druhé polovině 19. století se centrem geomorfologického výzkumu stala Severní Amerika, což souviselo hlavně s objevováním amerického západu. Představiteli této doby byli američtí geologové John Wesley Powell (1834 – 1902) a William Moris Davison (1850 – 1934). Do této disciplíny významně přispěli i další američtí cestovatelé, geologové a geografové, kteří se zabývali hlavně interpretací vývojových tendencí zemského povrchu.⁵

1.1.2. Ruská geomorfologická škola

K významným ruským představitelům geomorfologie 19. a 20. století patří například Konstantin Markov (1905 - 1980), Ivan Ščukin (1885 – 1985), Dmitrij Panov (1909 – 1965), Pjotr P. Semjonov-Tjan-Šanskij (1827-1914) či Vasilij Vasiljevič Dokučajev (1846 – 1903), který dosáhl světového věhlasu se svou koncepcí klimatogenních půdních typů⁶ a jejich prostorovou vazbou na plochý terén, popsanou v jeho publikacích *Russkyj černozyom* (čj.: *Ruský černozyom*) a *Sposoby obrazovanija rečnych dolin Evropejskoj Rossiji* (čj.: *Způsoby utváření říčních údolí v evropské části Ruska*).⁷⁸ Mimo jiné se V. V. Dokučajev zasloužil o vytvoření světové školy pedologie.⁹

Avšak s prvními teoretickými vzorci a praktickým zaměřením geomorfologie přišel již v 18. století teoretik Michail Lomonosov (1711 – 1765). Své myšlenky sepsal ve své práci *O slojach zemnych* (čj.: *O zemských vrstvách*), kde rozvíjí svou ideu o tom,

⁵ KARÁSEK, Jaromír. *Základy obecné geomorfologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2001., str. 5.

⁶ Jedná se o rozdělení půdních zón podle toho, jaké klima na ně působilo při jejich vzniku, tedy je formovalo.

⁷ SMOLOVÁ, Irena a Jan VÍTEK. *Základy geomorfologie: Vybrané tvary reliéfu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007., str. 9.

⁸ ŠČEGLOV, D.I. a A.I. GROMOVIK. *Osnovy geomorfologii: Učebnoje posobie dlja vuzov*. Voroněž: Izdatel'skij dom VGU, 2017., str. 7.

⁹ Pedologie, neboli také půdoznalství, je věda o půdě. Klasifikuje a charakterizuje její vlastnosti.

že vznik reliéfu je následkem vzájemného působení endogenních a exogenních sil. Tato myšlenka nyní tvoří základ moderní geomorfologické disciplíny.¹⁰

Významnou roli hrál i ruský geomorfolog A. P. Pavlov (1854 – 1929), který jako první klasifikoval geomorfologický reliéf do dvou úrovní: reliéf souší a reliéf mořského dna. Tato i jeho pozdější klasifikace byly uznávány a přejímány dalšími geomorfology z celého světa.¹¹

Po roce 1917 se ruští geomorfologové sdružovali při katedrách Moskevské univerzity a při geomorfologickém oddělení geologického institutu Akademie věd. Mezi nimi byl i dříve zmíněný Ivan Ščukin, který se ve mnohých ze svých prací zabýval otázkou klimatické geomorfologie. Jeho učebnice *Morfologija suši* (čj.: *Morfologie souší*) a *Obščaja geomorfologija* (čj.: *Obecná geomorfologie*) mnohé roky sloužily jako základy při vzdělávání dalšího pokolení geomorfologů.

Roku 1894 začíná vycházet ruskojazyčný vědecký žurnál *Zemlevědenije*, jehož zakladatelem je první profesor geologie na Moskevské univerzitě Dmitrij Anučin (1843 – 1923). Cílem žurnálu bylo popularizovat geomorfologii a geografii a představit poznatky z těchto oborů i mimo akademickou půdu.¹²

Ruská škola orientovala vývoj disciplíny podobně jako škola americká, jejich metoda byla především interpretační. Analogii můžeme vidět i v rozsáhlém objeveném území obou států (amerického západu a ruské Sibiře).¹³

V posledních letech 20. století a na počátku 21. století se ve vývoji geomorfologie dostává do popředí za první tzv. strukturní geomorfologie¹⁴, a za druhé výzkum exogenních geomorfologických procesů (klimatická a dynamická geomorfologie). Toto bádání převážně napomáhá k lokalizaci ropných a plyných uložišť. V centru zájmu je také tzv. dynamická terminologie, která se zabývá současnými geomorfologickými pochody, které mohou být příčinou různých globálních problémů, jako jsou například zemětřesení, sopečná činnost či svahové pochody.

¹⁰ ŠČEGLOV, D.I. a A.I. GROMOVIK. *Osnovy geomorfologii: Učebnoje posobie dlja vuzov*. Voroněž: Izdatel'skij dom VGU, 2017., str. 7.

¹¹ ŠČEGLOV, D.I. a A.I. GROMOVIK. *Osnovy geomorfologii: Učebnoje posobie dlja vuzov*. Voroněž: Izdatel'skij dom VGU, 2017., str. 8.

¹² GORKIN, Alexandr. *Enciklopedija «Geografija»: Čast' 1. A - L (s ilustracijami)*. Litres, 2018., str. 61.

¹³ KARÁSEK, Jaromír. *Základy obecné geomorfologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2001., str. 5.

¹⁴ Strukturní geomorfologie zkoumá vztah mezi morfostrukturami a povrchovými tvary reliéfu.

2. Terminologie a termín

Každé řemeslo, odvětví, povolání či obor, v našem případě právě geomorfologie, má svou určitou terminologii neboli jinak odborné názvosloví. Na terminologii se pohlíží jako na zvláštní spisovnou lexikální vrstvu používanou v různých vědních a výrobních oblastech.¹⁵ Není to lexika izolovaná, vždy je obklopena běžně užívanými slovy, ale v jakémkoli textu je od nich jasně rozlišitelná.¹⁶ Je to nauka o tvoření, vlastnostech a používání termínů. Je třeba také rozlišovat mezi samotným pojmem terminologie (nauka o termínech) a terminologií ve smyslu souborů termínů ze specifické oblasti či oboru.¹⁷

2.1. Historie ruské terminologie

K problematice ruského odborného názvosloví lingvisté začali obracet svou pozornost už v první třetině 18. století (doba petrovská a bezprostředně popetrovská), tedy ještě před příchodem M. V. Lomonosova a jeho slavných prací. Již v této době byl okruh vědeckých zájmů v Rusku značně široký, což je dáno i tím, že se v této historické etapě přenáší těžiště poznání z oborů humanitních na obory přírodní a na matematiku, a středověkou scholastiku začalo pomalu nahrazovat vědecké poznání a experiment. Je také nutné zmínit, že prvními vědeckými publikacemi v Rusku byly převážně překlady zahraničních prací.¹⁸

Záhy na výše zmíněnou etapu navazuje i M. V. Lomonosov (1711 – 1765) a N. M. Karamzin (1766–1826) se svými pracemi, ve kterých se začaly formovat první terminologické systémy jednotlivých vědních oborů, principy struktury termínů a výběr individuálních termínů. Dochází i k první systematizaci termínů ve specializovaných slovnících.

Do druhé poloviny 20. století se termíny, jako individuálních jazykových jednotek, rozebíraly v rámci lexikologie. Až v šedesátých a sedmdesátých letech se na scéně objevily dva nové vědní obory, u kterých byl objektem zkoumání právě termín. Prvním z nich je tzv. *терминоведение* (terminovědníje)¹⁹, které svůj název dostalo na

¹⁵ HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980., str. 32.

¹⁶ DANILENKO, Valerija Petrovna. *Russkaja tĕrminologija*. Moskva: Nauka, 1971., str. 16.

¹⁷ MASÁR, I. *Príručka slovenskej terminológie*. VEDA, Bratislava, 1991., str. 17.

¹⁸ HRDLÍČKA, Milan. *K počátkům ruské vědecké terminologie*. Opera Slavica: Slavistické rozhledy. Brno: Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, 2000, 10(4), 38 - 44.

¹⁹ Čj.: Nauka o termínech.

návrh ruských lingvistů V. P. Petušкова (1910 – 1974) a B. N. Golovina (1916 – 1984) v roce 1967. Druhým oborem je tzv. *терминография* (terminografija).²⁰²¹

Problematikou terminologie a termínů se v Rusku zabývali například tito lingvisté: V. V. Vinogradov (1895 – 1969), A. S. Gerd (1936 – 2016) nebo L. L. Kutina (1921 -1987). Za zakladatele ruské terminologické školy jsou považováni Dmitrij S. Lotte, Grigorij O. Vinokur a Aleksandr A. Reformatskij.

Ruský jazykovědec D. S. Lotte už roku 1931 sepsal svůj konceptuální článek pod názvem *Očerednyje zadači naučno-těchničeskoj těrminologii* (čj.: Aktuální problémy vědecko-technické terminologie), ve kterém se zabýval sjednocením a standartizací ruské technické terminologie, přejímkami z cizích jazyků a v neposlední řadě i problematikou překladu termínů. Tento počín a toto datum, můžeme považovat za počátek zájmu o terminologii jako o samostatnou vědeckou disciplínu v Rusku.²²

Na Lotteho navazuje lingvista G. O. Vinokur, který se ve své práci pod názvem *O někotorych javlenijach slovoobrazovanija v russkoj těchničeskoj těrminologii* (čj.: O některých slovtvorných fenoménech v ruském technickém názvosloví) věnoval do dnešní doby aktuálním otázkám, jako je například samotná lingvistická podstata termínu či vztah mezi terminologií a nomenklaturou.

Avšak terminologie začala být uznávána jako samostatný vědní obor až v 70. a 80. letech 20. století, kdy se převážně v ruských metropolitních univerzitách začínají tvořit kroužky, členové kterých se zabývají právě termíny. Některými z nich je například moskevská škola (představitelé: O. S. Achmanova, P. N. Denisov nebo V. M. Lejčik), či škola voroněžská (S. Z. Ivanov, E. S. Anjuškin).²³

2.2. Charakteristika termínů

Pod pojmem termín (také název, odborný název či odborný termín) se rozumí slovo nebo slovní spojení (tj. terminologické sousloví), které pojmenovává vědecký či technický pojem, jež disponuje vlastní definicí.²⁴ Ideální termín by měl být z hlediska jazykovědy významově přesný, jednoznačný, ustálený, nosný, stylisticky neutrální a

²⁰ Obor, který se zabývá sestavováním specializovaných a terminologických slovníků.

²¹ BERGER, Olga. *Těrminosistěma "Prostoje predloženiije" v russkom i češskom jazykach: sopostavitělnyj aspekt*. Brno, 2017. Disertační práce. Masarykova univerzita. Vedoucí práce Doc. PhDr. Aleš Brandner, CSc., str. 17.

²² Tamtéž, str. 18.

²³ Tamtéž, str. 18.

²⁴ MASÁR, I. *Príručka slovenskej terminológie*. VEDA, Bratislava, 1991., str. 19.

nejevit známky emocionálnosti. V praxi však můžeme najít řadu termínů, které nesplňují všechny tyto požadavky, a přesto jsou tolerovány.²⁵ Termínem mohou být slova, která se používají v rámci odborného stylu, pro který jsou i tím nejcharakteričtějším znakem, ale i speciální významy slov mezinárodních. Od neoborné lexiky se odborné názvosloví odlišuje tím, že k jeho porozumění je zapotřebí určitého stupně odborného vzdělání nebo alespoň všeobecného rozhledu v určitém oboru či odvětví.

V Rusku se problematikou charakteristiky termínu a terminologie už v roce 1961 začal zabývat jazykovědec A. A. Reformatskij ve své práci *Čto takoje termin i terminologija* (čj.: Co to je termín a terminologie).²⁶

2.3. Problémy ruské geomorfologické terminologie

Jak česká, tak ruská geomorfologická terminologie není dobře rozpracována. Pro jeden geomorfologický tvar se používá více termínů, jindy zase termín nemá jednoznačný význam. Řada ruských geomorfologických termínů, jako například *пляж* (pljaž²⁷; pláž), *долина* (dolina; dolina), *ручей* (ručej; potok) a jiné, se taktéž používá v běžně mluveném jazyce. V lidové mluvě jsou některá tato pojmenování významově neurčitá a jejich obsah se proměňuje podle jednotlivých oblastí. Jako příklad můžeme uvést situaci, kdy v rovinaté oblasti i ne příliš vysoká vyvýšenina, která by se podle definic ruské geomorfologie měla nazývat *холм* (cholm; kopec), může být neobornou veřejností označována jako *гора* (gora; hora). A naopak v hornatých oblastech může být každá menší *гора* nazývána *холм*. Z etymologie termínů ruského geomorfologického názvosloví je patrné, že podléhá historickému vývoji, v odborných textech se tak paralelně vyskytuje více pojmenování jednoho typu reliéfu (archaismy a neologismy), které jsou nyní uživateli daného jazyka považovány za synonyma.²⁸

²⁵ HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980., str. 33.

²⁶ BERGER, Olga. *Terminosistéma "Prostoje predloženiye" v ruskom i češskom jazykach: sopostavitelnyj aspekt*. Brno, 2017. Disertační práce. Masarykova univerzita. Vedoucí práce Doc. PhDr. Aleš Brandner, CSc., str. 18.

²⁷ Počínaje tímto příkladem budeme v této práci vždy za ruským termínem v závorkách uvádět jeho transliterovanou formu a jeho český ekvivalent).

²⁸ DEMEK, Jaromír. *Obecná geomorfologie*. Praha: Academia, 1988., str. 42.

3. Obecný úvod do studia etymologie

Etymologie je diachronní lingvistická disciplína zkoumající původ, vznik a vývoj slov a jejich komponentů a to pomocí srovnávání fonologické, morfologické a slovotvorné podoby slova se slovy příbuznými v jiných jazykových rodinách, u kterých je předpokládán vývoj ze společného jazykového předka.²⁹ Samotné slovo etymologie pochází ze dvou řeckých substantiv *etymos* (pravdivý) a *logos* (slovo, nauka). Hlavním cílem tohoto oboru je pomocí etymologických analýz odhalit a objasnit prvotní identitu, význam, formu a znění určitého slova.³⁰ Etymologická analýza zaznamenává veškeré proměny, kterými daná lexikální jednotka prošla. Ve svém popisu postupuje od dnešní podoby až po nejstarší podobu slova. Úspěšné etymologické bádání musí být doplněno o srovnání daného slova určitého jazyka s jinými jazyky, převážně geneticky příbuznými. Hlavním zdrojem etymologického výzkumu jsou zachované písemné památky. Výsledkem jsou etymologické slovníky, např. E. Kopečný: *Základní všeslovanská slovní zásoba* (1964) nebo ruský slovník E. Bernekera: *Etimologičeskij slovar' slovjanskich jazykov* (1974) a další.

K odhalení původu slov se etymolog dopracovává pomocí morfologické analýzy, při které je slovo rozloženo na jednotlivé morfémy a zjišťuje se, jestli je odvozené od jiného slova. Jestliže dané slovo dále rozebrat nejde, začne se etymolog zabývat tím, jestli je slovo vypůjčené z cizího jazyka či domácího původu. Jelikož původ slova není vždy úplně zřejmý, dělíme etymologii na přesnou (nespornou) a hypotetickou.

3.1. Historický nástin etymologie

Etymologie byla lidem známá již v antických a středověkých dobách. Na jazykové smýšlení těchto dob potom navázala novodobá evropská věda počátkem 19. století. První základy etymologii postavil Platón (427 – 347 př. n. l.) se svým dialogem *Kratylos*, ze kterého potom vyšli i *stoikové*, kteří tento způsob bádání pojmenovali tak, jak ho známe dnes.³¹ Avšak o nějakém podstatnějším pokroku v oblasti etymologie můžeme mluvit až od přelomu 18. a 19. století, v době renesance a humanismu, kdy začalo masové objevování nových teritorií a s tím i nových jazyků původních obyvatel,

²⁹ VEČERKA, Radoslav. *K pramenům slov: uvedení do etymologie*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006., str. 9.

³⁰ VVEDĚNSKAJA, L. A. a N. P. KOLESNIKOV. *Etimologija: Učebnoje posobije*. Sankt-Peterburg: ZAO Izdatatel'skij dom «Piter», 2004., str. 8.

³¹ VEČERKA, Radoslav. *K pramenům slov: uvedení do etymologie*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006., str. 17.

se kterými se bylo třeba dorozumět.³² Začal růst zájem o tvorbu slovníků a srovnávacích lexikonů. Na území českých zemí vznikl například srovnávací slovník slovanský *Knížka slov českých vyložených, odkud svůj počátek mají, totiž, jaký jejich jest rozum* (1587) od Matouše Benešovského Philonoma (1550 - 1590), kde se autor poprvé snaží přirovnat česká slova i ke slovům jazyků z východoslovanské větve (ruština, ukrajinština, běloruština).³³

Důležitým aspektem této doby byla mimo jiné i skutečnost, že se do zorného pole evropské lingvistické obce dostal i jazykový svět indický, zejména sanskrt a teorie o tom, že mnohé evropské jazyky v něm mají své kořeny.³⁴

Jak jazyk český, tak jazyk ruský patří do indoevropské jazykové rodiny, přesněji do skupiny slovanských jazyků. Čeština reprezentuje větev západoslovanských jazyků a ruština větev východoslovanskou. Oba tyto jazyky mají společné kořeny v písemně nedoloženém jazyce praslovanštině.

3.2. Vývoj lexikálního systému ruštiny

V 10. století, kdy bylo na Rusi přijato křesťanství, se ve východních oblastech rozšířil jazyk staroslověnský, který je nejstarším písemně doloženým slovanským jazykem a který ovlivnil především církevní literaturu, jelikož to byl jazyk používaný při bohoslužebných aktech.³⁵

Od rozpadu slovanské jednoty se čeština a ruština začaly vyvíjet vlastními cestami a začaly být ovlivňovány jinými jazyky. Pro ruštinu je v raných dobách zásadní staroslověnština, církevní slovanština a řečtina byzantského období, naproti tomu čeština je ve svých začátcích poznamenána především latinou.³⁶ Do obou jazyků proniklo i mnoho slov z jazyků obyvatel sousedních zemí. V Rusku to bylo ze zemí turkotatarských, skandinávských a ugrofinských národů (k přejímání z těchto jazyků

³² TOMANOVÁ, Lucie. *Etymologie a její pojetí v češtině*. Plzeň, 2013. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni. Vedoucí práce PaedDr. Helena Chýlová, Ph.D., str. 25.

³³ Tamtéž, str. 21.

³⁴ Tamtéž, str. 23.

³⁵ ŽAŽA, Stanislav. *Ruština a čeština v porovnávacím pohledu*. 2. přeprac. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1999., str. 7.

³⁶ Tamtéž, str. 10.

docházelo hlavně někdy v rozmezí jedenáctého až čtrnáctého století³⁷). Čeština byla později zase ovlivněna ve velké míře jazykem německým.³⁸

V pozdějším období, někdy kolem 17. až 19. století, množství cizích lexikálních jednotek proniklo do ruského jazyka prostřednictvím západoevropských jazyků (jde hlavně o přejímky přejaté skrze francouzský, německý a v neposlední řadě i italský jazyk).

Ve třicátých letech dvacátého století, kdy dochází k prudkému nárůstu industrializace v Rusku, do ruského jazyka začíná pronikat technická a vědecká terminologie (a s tím i slovní zásoba z oblasti kulturní, politické a sportovní) především z jazyka anglického a německého. Avšak toto období lingvisté ještě nepovažují za opravdový rozmach v přejímání cizích lexikálních jednotek. Za opravdový vrchol přejímání se označují šedesátá léta a přelom mezi 20. a 21. stoletím, kdy docházelo k značným změnám (politickým i ekonomickým) v Ruské federaci.³⁹

³⁷ KRYSIN, L. P. *Sovremennyj russkij jazyk: Leksičeskaja semantika. Leksikologija. Frazeologija. Leksikografija*. Moskva: Akademija, 2007., str. 121.

³⁸ ŽAŽA, Stanislav. *Ruština a čeština v porovnávacím pohledu*. 2. přeprac. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1999., str. 11.

³⁹ KRYSIN, L. P. *Sovremennyj russkij jazyk: Leksičeskaja semantika. Leksikologija. Frazeologija. Leksikografija*. Moskva: Akademija, 2007., str. 121 – 124.

Praktická část

4. Morfografie a názvosloví geomorfologického reliéfu

Tvary zemského povrchu vnímáme jako nerovnosti. Jsou to elementy, které se určitým způsobem odchyľují od námi idealizované tvarové plochy zemského tělesa. V souvislosti s touto plochou rozlišujeme tvary konvexní (vypuklé), které vyčnívají nad svým okolím a proto se jim říká vyvýšeniny (elevace) a tvary konkávní (vhloubené) neboli také sníženiny (deprese). Mezi základní typy tvarů patří i plošiny, které jsou rovnoběžné s plochou geoidu. Hranice mezi těmito třemi typy jsou nejednoznačné, jelikož okrajový svah vyvýšeniny je zároveň i okrajovým svahem přilehlé sníženiny.⁴⁰ Členění podle velikosti a složení georeliéfu se nazývá typologické morfologické členění. V případě, že se přihlíží k zeměpisným souřadnicím, jde o regionální nebo individuální členění reliéfu.⁴¹

4.1. Klasifikace jazykového materiálu z hlediska tematického

Podle výškového kritéria dělíme georeliéf na dvě základní skupiny: **vysočiny** (нагорье) a **nížiny** (низменность). Vysočiny dále dělíme morfometricky na **sníženiny** (депрессия), **pahorkatiny** (холмистая местность), **vrchoviny** (возвышенность) a **hornatiny** (гористая местность).

Geomorfologické tvary reliéfu jsou klasifikovány do dvanácti primárních kategorií: strukturní, sopečné, strukturně-denudační (skalní), krasové, fluviální, kryogenní, eolické, marinní, biogenní, antropogenní, planační tvary a tvary po dopadu vesmírných těles.⁴²

Následující výčet geomorfologických úkazů, termínů a jejich synonym byl vytvořen pomocí publikace *Hory a nížiny: Zeměpisný lexikon ČR* od Jaromíra Demka a Petera Mackoviče (Brno, 2006)⁴³ a učebnice *Základy geomorfologie: Vybrané tvary reliéfu* od Ireny Smolové a Jana Vítka (Olomouc, 2007)⁴⁴, odkud byly převzaty názvy tvarů reliéfu společně jak pro Českou republiku, tak pro Ruskou federaci. Pro doplnění

⁴⁰ KARÁSEK, Jaromír. *Základy obecné geomorfologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2001., str. 26.

⁴¹ DEMEK, Jaromír a Peter MACKOVČIN. *Hory a nížiny: Zeměpisný lexikon ČR*. 2. vyd. Brno: AOPK ČR, 2006., str. 7.

⁴² SMOLOVÁ, Irena a Jan VÍTEK. *Základy geomorfologie: Vybrané tvary reliéfu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007., str. 14.

⁴³ DEMEK, Jaromír a Peter MACKOVČIN. *Hory a nížiny: Zeměpisný lexikon ČR*. 2. vyd. Brno: AOPK ČR, 2006., str. 580.

⁴⁴ SMOLOVÁ, Irena a Jan VÍTEK. *Základy geomorfologie: Vybrané tvary reliéfu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007., str. 189.

názevů tvarů georeliéfů, které se nacházejí na území ruském, avšak nikoli na území českém byla použita ruskojazyčná učebnice pro studenty geografické a geologické fakulty Saratovské státní univerzity N. G. Černyševského *Osnovnyje formy reliefa suši* od V. K. Štyrovové (Saratov, 2007)⁴⁵. Kvůli nedostatku česko-ruských a rusko-českých geomorfologicky zaměřených slovníků byl dále použit mnohojazyčný slovník Vladimíra M. Kotljakova a Anny I. Komarovové *Elsevier's Dictionary of Geography: in English, Russian, French, Spanish and German* (Amsterdam, 2006)⁴⁶ společně s anglicko-českým slovníkem Karla Beneše a Otakara Zemana *English-Czech geological dictionary* (Praha, 1963)⁴⁷. Tyto tvary se nacházejí jak na území Ruské federace, tak i v prostorách přilehlého oceánu a moří.

Kvůli přílišnému množství, ačkoliv pouze základních a vybraných názvů tvarů geomorfologického reliéfu, bude v následujících podkapitolách uvedeno pouze několik příkladů. Celý seznam zkoumané terminologie se nachází v příloze, která je nedílnou součástí této diplomové práce.

4.1.1. Pojmenování strukturních tvarů reliéfu

Daný typ reliéfu je přímo závislý na morfostruktuře neboli na strukturně geologickém základu reliéfu a člení se na dva podtypy. Prvním podtypem jsou **tvary reliéfu oceánského dna**. Reliéf oceánského dna se z morfostrukturního hlediska rozlišuje na tři základní prvky: podmořské okraje pevnin se zemskou kůrou pevninského typu, lože oceánu a přechodné oblasti se zemskou kůrou přechodného typu.⁴⁸ Pro každou z těchto částí jsou typické určité tvary reliéfu, do kterých například patří tyto tvary:

- **абиссальная равнина** (hlubokooceánská rovina);
- **глубоководный жёлоб** (hlubokooceánský příkop)⁴⁹;
- **лиман** (liman)⁵⁰;
- **сор** (sor)⁵¹;
- **материковая отмель** (mělčina);

⁴⁵ ŠTYROVOVA, V. K. *Osnovnyje formy reliefa suši*. Saratov: Izdatel'stvo Saratovskogo universiteta, 2007., str. 186.

⁴⁶ KOTLYAKOV, Vladimir a Anna KOMAROVA. *Elsevier's Dictionary of Geography: in English, Russian, French, Spanish and German*. Amsterdam: Elsevier, 2006., str. 1072.

⁴⁷ BENEŠ, Karel a Otakar ZEMAN. *English-Czech geological dictionary*. [1. vyd.]. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963., str. 368.

⁴⁸ ДЕМЕК, Jaromír. *Обecná геоморфология*. Praha: Academia, 1988., str. 138.

⁴⁹ Jedná se například o Kurilský příkop (Курило-Камчатский жёлоб) v severozápadní části Tichého oceánu.

⁵⁰ Specifický typ říčního ústí, který je charakteristický pro oblast Černého a Azovského moře.

⁵¹ Termín SOR má dva významy. Označuje se tak typ půdy charakteristický pro pouště ve Střední Asii, což je pro nás nerelevantní, a typ mělkého zálivu. Avšak jde pouze o mělké zálivy na sladkovodním jezeře Bajkal.

- **материковое подножие** (pevninské úpatí);
- **океанические котловины** (oceánský bazén);
- **рифт** (rift/hlubinný pokles);
- **островная дуга** (ostrovní oblouk);
- **фиард/фьёрд/фиерд** (fjard).⁵²

Druhým podtypem strukturních tvarů jsou **tvary reliéfu pevnin**, do kterých například patří tyto základní tvary:

- **желоб** (žlab/žleb);
- **каньон** (kaňon);
- **куэста** (kuesta);
- **низменность/низина** (nížina);
- **отгорженец** (bradlo);
- **островная гора** (skalní suk);
- **перевал** (průsmyk);
- **плоскогорье** (náhorní plošina);
- **предгорье/пъедмонт/пидмонт** (předhůří);
- **скальная стенка** (skalní stěna);
- **складка** (vrása);
- **эрозионная борозда** (erozní rýha).

4.1.2. Pojmenování sopečných tvarů reliéfu

Jedná se o tvary utvářející se vulkanickými procesy, které souvisejí s přemístováním magmatických hmot a látek v kapalném i plynném skupenství z nitra Země na zemský povrch. Také se zde řadí tvary, které vznikají při situaci, kdy magma nedosáhne zemského povrchu a utuhne pod ním, v takových případech hovoříme o tzv. plutonismu (podpovrchové sopečné činnosti).⁵³ Výsledkem těchto procesů jsou například tyto tvary reliéfu:

- **базальтовые столбы** (kamenné varhany);
- **вулканический купол** (sopečný dóm);
- **жерловина** (sopečný suk);
- **кальдера** (kaldera);
- **кратер** (kráter);
- **сомма** (dvojitý vulkán)⁵⁴;
- **стратовулкан** (stratovulkán);
- **шлаковый конус** (sypaný kužel/struskový kužel);
- **фумарола** (fumarola).

⁵² FJARD je skalnatá mořská zátoka. Často bývá zaměňována s fjordem. Tyto dva typy reliéfu jsou si podobné, ale jedná se o dva odlišné útvary se svými specifickými charakteristikami. V této diplomové práci jsou proto zastoupeny oba dva termíny. A ačkoliv je tento termín spojován spíše se Skandinávií, v Ruské federaci můžeme fjardy najít například v oblasti Ladožského a Oněžského jezera.

⁵³ SMOLOVÁ, Irena a Jan VÍTEK. *Základy geomorfologie: Vybrané tvary reliéfu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007., str. 45.

⁵⁴ Typ vulkánů, který má své nejhojnější zastoupení právě v Rusku, přesněji na Kamčatském poloostrově.

4.1.3. Pojmenování strukturně-denudačních tvarů reliéfu

Jde o formy reliéfu tvořené tzv. skalními horninami (pevné a nezvětralé horniny skalního podkladu), které vznikají selektivním zvětráváním, postupným rozčleňováním, erozí či metamorfózou.⁵⁵⁵⁶

- **балансирующие скалы** (sklaní viklan);
- **балван/болван** (skalní jehla);
- **гора-свидетель/свидетель** (svědecká hora);
- **каменная чаша** (skalní mísa);
- **каменный город/эоловый город** (sklaní město);
- **каменный гриб** (skalní hřib);
- **кекур** (kekur)⁵⁷;
- **котел выдувания** (tafoni);
- **ниша** (sklaní výklenek);
- **тор/монаднок** (sklaní suk, kamýk).

4.1.4. Pojmenování krasových tvarů reliéfu

Tento tvar reliéfu vzniká evaporací slané vody a působením podzemní a povrchové vody v propustných a rozpustných horninách a minerálech, přičemž činnost vody způsobuje korozi a erozi těchto materiálů.⁵⁸ Jsou to také místa, kde dochází k tzv. chemickému zvětrávání, při kterém dochází k míšení vody a oxidu uhličitého (CO₂).⁵⁹

- **каверна** (kaverna);
- **карры** (škrapy);
- **карстовая воронка** (závrt);
- **карстовая котловина** (uvala);
- **карстовый родник** (vyvěračka);
- **обрушение** (propadání);
- **пещера** (jeskyně);
- **пропасть** (propast);
- **эставелла** (estavela).

4.1.5. Pojmenování fluviálních tvarů reliéfu

Jedná se o tvary zemského povrchu, které vznikly ve spojení s činností proudící vody a vodních toků, které mohou být přirozené (potok) nebo uměle vytvořené (náhon).

⁵⁵ SMOLOVÁ, Irena a Jan VÍTEK. *Základy geomorfologie: Vybrané tvary reliéfů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007., str. 55.

⁵⁶ ŠTYROVOVA, V. K. *Osnovnyje formy relefa suši*. Saratov: Izdatelstvo Saratovskogo universiteta, 2007., str. 3.

⁵⁷ Jde o skalní věže čnicí z moře.

⁵⁸ SMOLOVÁ, Irena a Jan VÍTEK. *Základy geomorfologie: Vybrané tvary reliéfů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007., str. 69-70.

⁵⁹ ŠČEGLOV, D.I. a A.I. GROMOVIK. *Osnovy geomorfologii: Učebnoje posobie dlja vuzov*. Voronež: Izdatel'skij dom VGU, 2017., str. 95.

Povrchově tekoucí voda a říční sítě jsou jedním z hlavních činitelů utvářející krajinný ráz. Vývoj reliéfu je tedy přímo závislý na intenzitě fluviálních procesů.⁶⁰

- **аллювиальная равнина** (údolní niva);
- **аллювиальный конус** (náplavový kužel);
- **бедленд/бэдлэнд/дурные земли** (badland)⁶¹;
- **дейгиш/дегиш** (břehová nátrž);
- **земляные пирамиды** (zemní pyramida);
- **излучина** (meandr);
- **ерик** (jerik)⁶²;
- **речная террас** (říční terasa);
- **наволоок** (navolok).

4.1.6. Pojmenování glaciálních tvarů reliéfu (kryogenních)

Tyto tvary vznikají pomocí fázových přechodů vody z kapalného a plynného skupenství ve skupenství pevné a jsou podmíněné existencí vody ve formě ledu. Kryogenní tvary se vyskytují v oblastech ve vyšších zeměpisných šířkách a vysokohorských oblastech, s negativní tepelnou bilancí a kde led přetrvává i přes letní období.⁶³

- **айсберг** (ledovec);
- **бараньи лбы** (oblík);
- **булгуннях** (pingo, hydrolakolit);
- **глетчер каменный** (kamenný ledovec);
- **курум** (skalní suťový proud, balvanový proud, kamenné moře);
- **ледниковая долина** (ledovcové údolí, trog);
- **морена** (moréna);
- **цирк** (cirk, březno);
- **эскер** (esker).

4.1.7. Pojmenování eolitických tvarů reliéfu

Eolitické tvary jsou utvářeny činností větru, který způsobuje abrazi (obrušování skalního povrchu či půdy prachem a pískem), deflaci (odvátí sypkých částic z povrchu), transport (přenos částic větrem) a akumulaci (navátí). Tyto tvary jsou typické pro aridní a

⁶⁰ SMOLOVÁ, Irena a Jan VÍTEK. *Základy geomorfologie: Vybrané tvary reliéfu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007., str. 103.

⁶¹ Označení pro neúrodnou zemi typickou hlavně pro oblasti Severní Ameriky, avšak nachází se i na Krymském poloostrově, například v oblasti zálivu Lisja (I. G. Levičev, 2003).

⁶² Úzký řeční kanál spojující dvě vodní plochy (jezera, zálivy), který je typický pro pobřeží Kaspického moře, či pro povodí Volhy a Dněpru.

⁶³ ŠČEGLOV, D.I. a A.I. GROMOVİK. *Osnovy geomorfologii: Učebnoje posobie dlja vuzov*. Voronež: Izdatatělskij dom VGU, 2017., str. 100.

semiaridní oblasti, ve kterých nalezneme sypké a suché zemské povrchy.⁶⁴ Pro Ruskou federaci jsou tyto typy reliéfu velmi netypické a neočekávané, avšak v malém množství se na rukém území také vyskytují. Jde především o Čarské písky nacházející se v Zabajkalském kraji nebo o hraniční teritoria mezi Kazachstánem a Astrachanskou oblastí.

- **бархан** (barchan);
- **дюна** (duna, písčiny přesyp);
- **кигиляхи/кисилыахи** (kigiljachi);
- **пустыня** (poušť);
- **тукулан** (tukulan).

4.1.8. Pojmenování marinních tvarů reliéfu

Tvary utvářející se na březním pásmu, na hranici mezi vodou a souší. Jsou formovány za pomoci klimatu, globální tektoniky, slapových jevů, vlnění a příboje.⁶⁵

- **болото** (bažina);
- **ватты** (pobřežní marše, wattové pobřeží, watty);
- **гафф/пресноводная лагуна** (laguna s brakickou vodou);
- **клифф/клиф** (pobřežní útes, klif);
- **мыс** (mys);
- **пересыпь** (písčinná kosa);
- **песчаная коса** (písčinná kosa);
- **пляж** (pláž);
- **побережье** (pobřeží);
- **форланд** (mys).

4.1.9. Pojmenování biogenních tvarů reliéfu

Jedná se o tvary reliéfu, které jsou tvořeny rostlinnými a živočišnými organismy v živé či mrtvé formě.⁶⁶

- **дёрн** (rašeliniště);
- **муравейник/муравьиное гнездо** (mraveniště);
- **термитник** (termiště);
- **торфяное болото/торфяник/торф** (rašeliniště).

4.1.10. Pojmenování planačních tvarů reliéfu

Patří zde zarovnané plochy, které vznikaly v období tektonické stability, při které byly vyrovnány výškové rozdíly odnosem a akumulací. Jde o málo členitý a monotónní georeliéf.⁶⁷

⁶⁴ SMOLOVÁ, Irena a Jan VÍTEK. *Základy geomorfologie: Vybrané tvary reliéfu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007., str. 151.

⁶⁵ SHARMA, Vijay K. *Introduction to Process Geomorphology*. New York: CRC Press, 2010., str. 307.

⁶⁶ ŠČEGLOV, D.I. a A.I. GROMOVIK. *Osnovy geomorfologii: Učebnoje posobie dlja vuzov*. Voronež: Izdatel'skij dom VGU, 2017., str. 116.

- **педиплен** (pediplén);
- **пенеплен** (parovina, peneplén);
- **равнина** (rovina).

4.1.11. Pojmenování antropogenních tvarů reliéfu

Antropogenní tvary jsou výsledkem zvyšujícího se přímého (za pomoci techniky) i nepřímého (podmíněné nejen člověkem, ale i přírodou) vlivu lidské činnosti na okolní krajinu.⁶⁸

- **берма** (lavice, římsa);
- **водохранилище** (nádrž);
- **каменоломня** (kamenolom);
- **канал** (kanál);
- **курган** (kurgan, mohyla);
- **карьер** (lom);
- **песчаный карьер** (pískovna);
- **пруд** (rybník);
- **пруд-отстойник** (odkaliště);
- **разрез** (povrchový důl);
- **террикон/терриконики** (těžební halda);

Další kategorií jsou **tvary po dopadu vesmírných těles**, do kterých se řadí pouze **ударный кратер/астроблема/импакт** (impaktní kráter).

⁶⁷ SMOLOVÁ, Irena a Jan VÍTEK. *Základy geomorfologie: Vybrané tvary reliéfů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007., str. 167.

⁶⁸ VYSOUDIL, Miroslav. *Geografie 1 pro střední školy: Fyzickogeografická část. 2.*, přeprac. vyd. Praha: SPN pedagogické nakladatelství, 2012., str. 76.

5. Analýza terminologie z hlediska strukturního

Všechny jednoslovné termíny podrobené zkoumání byly substantiva. U dvouslovných termínů, jejichž příklady jsou uvedeny níže, šlo potom o spojení adjektiva se substantivem. Terminologická sousloví zaujímají 26 % ze základní a námi vybrané geomorfologické terminologie.

- **příklady adjektivum + substantivum:** *материковое подножие* – podmořské úpatí, *вулканическое озеро* – sopečné jezero, *земляные пирамиды* – zemní pyramidy, *ледниковая долина* – ledovcové údolí, *нивальная впадина* – nivační deprese, *абиссальная равнина* – hlubokoocéánská rovina, *аллювиальный конус* – náplavový kužel, *базальтовые столбы* – kamenné varhany, *валунное поле* – kamenné moře, *глубоководный жёлоб* – hlubokoocéánský příkop, *горный проход* – soutěska, *карровые поля* – škrapové pole.

5.1. Rozdělení podle gramatických rodů

Zkoumané jednoslovné termíny jsme rozdělili podle gramatických rodů. Nejpočetnější skupinu tvořila maskulina (62 %), následovala feminina (27 %) a nejméně zastoupenou skupinou v námi zkoumaném lexiku zaujímala neutra (11 %). Níže je uvedeno několik příkladů z jednotlivých skupin:

- **maskulina:** *айсберг* – ledovec, *архипелаг* – souostroví, *берег* – břeh, *бугор* – pahorek, *вулкан* – vulkán, *глинт* – útes, *карст* – kras, *канал* – kanál, *каньон* – kaňon, *карьер* – lom, *меандр* – meandr, *мыс* – skalní ostroh/mys.
- **feminina:** *котловина* – kotlina, *лагуна* – laguna, *ложбина* – soutěska, brázda, *макалуба* – bahenní sopka, *морена* – moréna, *ниша* – skalní výklenek, *парма* – parma, *пещера* – jeskyně, *плотина* – hráz.
- **neutra:** *лукоморье* – lukomorje, *мелководье* – mělčina, *обрушение* – propadání, *плато* – náhorní plošina, *побережье* – pobřeží, *полье* – polje, *приморье* – přímoří, *русло* – koryto/řečiště, *ущелье* – kaňon/soutěska.

5.2. Rozdíly mezi češtinou a ruštinou v gramatických rodech

Při vytváření rusko-českého seznamu základní geomorfologické terminologie byly dále zjištěny rozdíly v gramatických rodech při překladu termínů mezi ruštinou a

češtinou. Příklady jednotlivých přeložených termínů jsou uvedeny v níže přiložených tabulkách:

• **Maskulina:**

maskulinum (RJ) → neutrum (ČJ)	maskulinum (RJ) → femininum (ČJ)
архипелаг → souostroví	бассейн → pánev
клипп → bradlo	горст → hrást'
муравейник → mraveniště	дейгиш → břehová natrž
отторженец → bradlo	кратон → tabule
цирк → březno	суходол → balka
торфяник/ торф → rašeliniště	пляж → pláž
термитник → termitiště	овраг → soutěska/strž

• **Feminina:**

femininum (RJ) → maskulinum (ČJ)	femininum (RJ) → neutrum (ČJ)
излучина → meandr	лайда → slanisko
каменоломня → kamenolom	макаронина → brčko
жерловина → sopečný suk	скала → bradlo
шахта → důl	старица → mrtvé rameno
сомма → dvojitý vulkán	седловина → sedlo
скважина → vrt	речная долина → říční údolí

• **Neutra:**

Neutrum (RJ) → maskulinum (ČJ)	Neutrum (RJ) → femininum (ČJ)
горло → průliv	болото → bažina
валунное поле → balvanový proud	водохранилище → nádrž
водно-болотные угодье → mokřad	ложе океана → oceánská pánev
	мелководье → mělčina
	плато → náhorní plošina

	ущелье → soutěska
	худу → skalní věž

5.3. Analýza terminologie z hlediska čísla

Zkoumaná substantiva byla dále analyzována z hlediska čísla. Z analýzy vyplynulo, že ve zkoumaném lexiku se častěji vyskytují substantiva v singuláru (92 %), naopak substantiva v plurálu zde byly zastoupeny pouze minimálně (8 %). Analýza podstatných jmen a určování jejich kategorie čísla byla provedena za pomoci ruskojazyčných internetových stránek www.morfologija.ru. Zároveň bylo zjištěno, že všechna zkoumaná substantiva jsou sklonná až na termín *худу* (chudu; skalní věž), který je nesklonný.

substantiva v singuláru (celkem 343 termínů)	substantiva v plurálu (celkem 29 termínů)
<i>балка</i> – balka, <i>берма</i> – lavice/řimsa, <i>бухта</i> – záliv, <i>верх</i> – vrchol, <i>впадина</i> – proláklina, <i>вулкан</i> – sopka, <i>гора</i> – hora, <i>гребень</i> – hřeben, <i>зуба</i> – estuárium, <i>дайка</i> – žíla.	<i>гольцы</i> – golcy, <i>камь</i> – kamy, <i>карры</i> – škrapy, <i>кигиляхи/кисияхи</i> – kigiljachi, <i>плавни</i> – plavni, <i>сельги</i> – selgi, <i>таскылы</i> – taskyly, <i>шхеры</i> – šchery.

V porovnání s českým překladem ruských termínů, je v ruské terminologii substantiv v plurálu o něco málo méně. Substantiva v singuláru tedy převažují v obou terminologických systémech. Někdy docházelo i k situaci, kdy ruský termín měl formu singulární, ale v češtině byl substituován termínem v plurálu (jde například o ruský termín *лахар*, který byl do češtiny nahrazen českým ekvivalentem *lahary*). A naopak v jednom případě byl zaznamenán přechod, kdy ruský termín v plurálu byl přeložen do českého jazyka v singulární formě (šlo o termín *курчавые скалы*, který se do češtiny substituuje termínem *oblík*).

6. Analýza terminologie z hlediska slovotvorného

V této části jsme zkoumali, jakými postupy byly jednoslovné termíny domácího původu utvořeny. Při rozdělování termínů do jednotlivých skupin nám pomohla publikace *Russkaja těrminologija*, jejíž autorkou je Valerija P. Danilenko (Moskva, 1971) a *Příručka o českém odborném názvosloví*, autorem které je K. Sochor (Praha, 1955). Ačkoli se v naší práci nezabýváme rozbohem české slovotvorby, dovolili jsme si použít i českou publikaci, jelikož čeština s ruštinou jsou si v tomto ohledu podobné a terminologie obou jazyků se tvořila analogicky (největší podobnost vidíme v užití prefixálně-sufixálního způsobu tvoření nových termínů).

6.1. Derivace

Derivace je velmi častý způsob tvoření termínu, při kterém jsou k základovému slovu přidávány předpony, přípony či koncovky, na které je jak čeština, tak i ruština velmi bohatá. Jde o tzv. odvozování. Je-li k slovotvornému základu přidána přípona, jde o sufixaci. V případě přidání předpon k základu, jedná se o prefixaci. Některé termíny mohou být utvářeny pomocí předpon a přípon zároveň. V takových případech mluvíme o tzv. prefixálně-sufixálním způsobu tvoření nových termínů.

Termíny utvořené pomocí **derivace** byly z 66 % odvozeny od jiných substantiv (např. *верх* → *верш-ин-а*, *дно* → *дн-ищ-е*, *дол* → *дол-ин-а*, *жерло* → *жерло-вин-а*). Menší část byla potom odvozena od adjektiv (např. *белый* → *бель-щ-ы/бел-к-и*, *голый* → *голь-щ-ы*, *равный* → *равн-ин-а*, *старый* → *стар-ищ-а*) a výjimečně od podstatných jmen slovesných (např. *свѣдѣти* → *свиде-тель-Ø⁶⁹*). Příklady některých zaznamenaných sufixů:

–**ын**– (např. *пуст-ын-я*);

–**к/щ**– (např. *бель-щ-ы*, *бел-к-и*, *голь-щ-ы*, *стрел-к-а*, *шей-к-а*);

–**ищ**– (např. *стар-ищ-а*);

–**ец** (např. *бо-ец-Ø*, *о-стан-ец-Ø*, *от-торж-ен-ец-Ø*);

–**ин**– (např. *верш-ин-а*, *дол-ин-а*, *котл-ин-а*, *ложб-ин-а*, *низ-ин-а*, *равн-ин-а*);

–**ищ**– (např. *дн-ищ-е*, *вод-о-хран-и-л-ищ-е*);

⁶⁹ Slovo *свидетель* má nulovou sufixaci. Ø = nulová/nevyjádřená sufixace.

–**овин**– (např. *жерл-овин-а, котл-овин-а, седл-овин-а*);

–(**н**)**ик** (např. *муравей-ник-Ø, лед-ник-Ø, тал-ик-Ø*).

Avšak v některých případech nemusí být slovotvorné sufixy materiálně vyjádřeny. Takové sufixy se potom nazývají nulové. Jde například o termíny uvedené v příkladech výše, které jsou zakončené symbolem Ø, označující právě nulovou sufixací.

Ve většině případu jsou sufixy následovány koncovkou vyjádřenou (např. koncovkou *-а, -ы, -я* a dalšími), nebo i koncovkou nulovou.

Ve zkoumaném lexiku překvapivě nebyl ve větší míře zastoupen čistě **prefixální** způsob tvoření nových termínů (např. *роз* → *от-роз*). Prefixy se vyskytovaly v situacích, kdy při tvoření nového termínu byl k základovému slovu přidán jak prefix, tak i sufix, jedná se tedy o tzv. **prefixálně-suffixální** způsob tvoření slov. Odvozování probíhalo nejčastěji ze sloves. Touto metodou byly vytvořeny například tyto termíny: *за-ли-в-Ø, из-луч-ин-а, об-руш-ени-е, рас-щел-ин-а, с-клад-к-а, воз-выш-ени-ость* a další.

Nejčastěji objevující se prefixy při prefixálně-suffixální metodě tvoření v námi zkoumaném lexiku jsou:

о– (např. *о-сыпь-Ø*);

от– (např. *от-кос-Ø*);

пере– (např. *пере-вал-Ø, пере-сыпь-Ø, пере-ше-ек*);

по– (např. *по-кров-Ø*);

про– (např. *про-вал-Ø, про-ход-Ø*).

6.2. Композита

Kompozice neboli skládání je způsob, při kterém jsou termíny tvořeny ze dvou (výjimečně i ze tří) slovotvorných základů. Takto nám vznikají kompozita (složeniny). Nemalá část geomorfologické terminologie byla vytvořena právě tímto způsobem. Ve zkoumaném lexiku se nachází kompozita utvořená spojením substantiva se substantivem, adjektiva se substantivem a případy, kdy bylo substantivum spojeno s verbem. Navíc se ve většině případů nejedná o čistou kompozici, ale o kompozici zároveň spojenou se sufixací (sufix může zůstat i nevyjádřený). Příklady různých druhů kompozit uvádíme níže.

substantivum + substantivum (+ vyjádřená či nulová sufixace): *лукоморье* – lukomorje (spojení substantiv *лука* – záhyb a *море* – moře + sufix – *j(e)*), *водохранилище* – nádrž (spojení substantiv *вода* – voda a *хранилище* – úschovna).

adjektivum + substantivum (+ vyjádřená či nulová sufixace): *белогорье* – bielcy (adj. *белый* – bílý a subst. *гора* – hora + sufix – *j(e)*), *косогор* – svah (adj. *косой* – kosý a subst. *гора* – hora), *мелководье* – mělčina (adj. *мелкий* – mělký a subst. *вода* – voda + sufix – *j(e)*), *плоскогорье* – náhorní plošina (adj. *плоский* – rovný/plochý a subst. *гора* – hora + sufix – *j(e)*), *староречье* – mrtvé rameno řeky (adj. *старый* – starý a subst. *река* – řeka + sufix – *j(e)*), *суходол* – balka (adj. *сухой* – suchý a subst. *дол* – údolí).

substantivum + verbum (+ vyjádřená či nulová sufixace): *каменоломня* – kamenolom (subst. *камень* – kámen a verbum *ломать* – lomit + sufix – *н'j(a)*), *камнепад* – kamenopád (spojení subst. *камень* – kámen a verba *падать* – padat + nulová sufixace Ø), *ледопад* – ledopád (subst. *лед* – led a verbum *падать* – padat + nulová sufixace Ø), *водосбор* – povodí (subst. *вода* – voda a verbum *собирать* – sbírat + nulová sufixace Ø).

Většina složených termínů byla ještě navíc utvořená s pomocí **tzv. pojivové samohásky** (taky spojovací vokál) „o“ mezi jednotlivými kořeny slova. Tato samohláska však není pokládána za slovotvorný formant, ale pouze za pomocný morfém. Tento jev můžeme pozorovat i u příkladů uvedených výše (např. *камен-о-ломня*, nebo *лед-о-пад*).

Podle V. P. Danilenko (Moskva, 1971) je dalším způsobem tvoření termínů zkracování (tzv. abreviace), avšak v námi zkoumaném lexiku není tento způsob tvoření zastoupen ani jedním příkladem.

6.3. Metaforická a metonymická motivace tvoření termínů

Část zkoumaného lexika domácího původu byla vytvořena na základě metaforického přenesení významu. Metaforický způsob tvoření spočívá v přenášení významu původního pojmenování na základě vnější podobnosti. Mezi takové termíny například patří: *горло* – průliv (ruské *gorlo* je v prvotním významu označení pro krk/hrdlo, tedy něco čím mohou protékat tekutiny, jako právě voda v průlivu), *ворота* – průsmyk (v ruském původním významu jako vrata, označení pro průchodnou bránu mezi horami), *нос* – skalní ostroh, *мыс* (skála, která ostře vystupuje do vodní plochy a

připomíná nos vyčuhující z lidského obličejce), *зуба* – záliv, *монах* – bludný balvan (v prvotním ruském významu mnich. Tento kamenný útvar připomíná osamělého a meditujícího mnicha) a jiné.

Na rozdíl od metafory je metonymie způsob tvoření, při kterém se přenáší význam původního pojmenování na základě jiné souvislosti než je podobnost. V námi zkoumaném lexiku je metonymie zastoupená celkem v třech případech a jedná se o tzv. *metonymickou apelativizaci* (taky zobecnění), při které jsou vlastní jména přenášena na obecné označení věcí. Mluvíme o těchto termínech: *заїом/зуйом* – guyot (forma reliéfu byly nazvána podle podle Guyot Hall, což je název biologicko-geologické katedry Princetonské university, která se nachází v New Jersey (USA) a byla pojmenována v čest švýcarského geologa Arnolda Henryho Guyota (1807 – 1884)), *монаднок* – skalní suk (pojmenováno podle hory *Mount Monadnock* nacházející se v jihozápadní části státu New Hampshire), a poslední je termín *меандр* – meandr (podle jména řeky *Maíandros*, která leží v Malé Asii).

U dvou případů byla zaznamenána onomatopoická motivace pojmenování. Jedná se o termíny vytvořené ze slovtvorného základu, který do jisté míry imituje reálný zvuk.

Prvním z nich je termín *ключ* – pramen (termín vznikl od slova *клюк*, což je zvuk úderu dopadající vody)⁷⁰. Avšak podle etymologického slovníku Makse Fasmera je možné, že tento termín byl utvořen stejným způsobem jako jeho homonymum *ключ*, které v překladu na český jazyk znamená klíč. V takovém případě by se termín řadil mezi slova všeslovanská a byl by utvořen sufixálním způsobem od základového slova *клюка* (sukovice). M. Fasmer dále uvádí možnou příbuznost termínu s latinskými slovy *clāvis* (klíč) a *claudō* (zamykám).

Druhým termínem je *пучеѣ* – potok (odvozeno od slovesa *пучать* (zurčet, ryčet), substantivum původně označovalo hučící potok)⁷¹.

⁷⁰ KRYLOV, G. A. *Etimologičeskij slovar russkogo jazyka*. Petrohrad: Poligrafuslugi, 2004., str. 184.

⁷¹ Tamtéž., str. 347.

7. Analýza terminologie z hlediska provenienčního

V této kapitole jsme věnovali pozornost původu termínů. V námi zkoumaném lexiku se vyskytovaly jak termíny domácího původu, tak termíny přejaté z cizích jazyků. Při etymologickém výzkumu byly použity převážně ruskojazyčné etymologické slovníky a v první řadě slovník německého rusisty Makse Fasmera *Etimologičeskij slovar' ruskogo jazyka: Tom I. – IV* (2. vyd., 1986) v doplnění se slovníky ruského lingvisty N. M Šanského *Kratkij etimologičeskij slovar' ruskogo jazyka* (3. vyd., 1975) a publikace *Kratkij etimologičeskij slovar': Boleje 5000 slov, ich proischoždenije i datirovka* Grigorije Bagrinovského (1. vyd., 2018). Jelikož se jedná o speciální oborovou terminologii, bylo třeba pomáhat si i jinými publikacemi než jsou etymologické slovníky. Množství informací o původu termínů bylo dále čerpáno z práce *Slovar' narodnych geografičeskich těrminov* (1984) od Eduarda M. Murzajeva, ve které se autor zaměřuje na popis, výskyt a původ názvu geomorfologických tvarů reliéfu bývalého Sovětského svazu. Z tohoto materiálu byla zjištěna etymologie převážně terminologie turkického původu. Popis etymologického původu u termínů přejatých z germánských jazyků byl získáván z anglojazyčné publikace *An Etymological Dictionary of Modern English: Volume I. - II.* (1967) od Ernesta Weekleyho.

7.1. Termíny domácího původu

Termíny domácí jsou z hlediska svého původu různorodé a mohou být rozděleny na několik vrstev. První skupinu tvoří slova **všeslovanská**. Jsou to termíny, které mají své responze (strukturou morfologicky a foneticky podobné a významově blízké) ve všech ostatních slovanských jazycích. Jde o termíny velmi staré, jichž společný původ se ve většině případů dá s určitou mírou přesnosti rekonstruovat až do jejich indoevropské podoby. Tato lexika se dochovala ještě z doby, kdy existovala slovanská jazyková jednota. Nemalá část zkoumaného lexika domácího původu je právě všeslovanského charakteru. Příklady některých všeslovanských slov i s jejich etymologickým popisem jsou uvedeny níže.

*беpez (břeh). Ze staroruského берегъ (bereg) → ze staroslověnského брѣгъ (bręgъ) → z praslovanského. *bergъ (hora, vysoký břeh). Východ v indoevropkém *bherǵh- (vyvýšenina, tyčit se, skála). Fasmer (2. vyd., 1986) zmiňuje i možný původ v kentumových jazycích, odmítá však původ slova z germánských jazyků (německého berg).*

гора (hora, vrch). Ze staroruského *гора* (*gora*; *hora*) → z praslovanského **gora* → z indoevropského **guer(u)-* (hora, les).

озеро (jezero). Ze staroruského substantiva *озеро* (*ozero*; *jezero*) → z praslovanského **ezero*. Dále vychází z indoevropského **aǵher-*, **eǵher-*. Souvislost i s názvem řek v Řecku, především se jedná o podsvětní řeku Acheron.

скала (bralo, skála). Ze staroruského substantiva *скала* (*skala*; *skála*) → z praslovanského **skala*, odvozeno od slovesa **skaliti* (štěpit, rozbíjet) → z ide. **(s)kel-* (štěpit, řezat).

холм (kopec, vrch). Ze staroruského *хълмъ* (*chъlmъ*) → z praslovanského **хълмъ* (**chъlmъ*) → přejato ze starogermánských jazyků od **hulma-* (stará angličtina *holm* (ostrůvek v řece), stará islandština *holmr* (ostrov), *holmi* (vyvýšenina)). Možná příbuznost s latinským *culmen* (vrchol), *collis* (pahorek) → vše od indoevropského **kel-* (čnít).

болото (bažina/močál). Ze staroruského *болото* (*boloto*) → z praslovanského **bolto*. Původně ve významu bílé barvy (*boloto* = přídavné jméno, středního rodu). Nejspíš kvůli bělavé rostliny *Eriophorum*, která roste v blátivých oblastech, nebo kvůli uschlé hlíně, která má popelavě šedo-bílou barvu. Východiskem je buď ide. **bhel-* (bílý), nebo **bol-*.

Další vrstvou domácího lexika jsou termíny, které mají **východoslovanský charakter**. Jedná se o termíny, které mají své responze, kromě ruštiny, pouze v ukrajinštině a běloruštině. Východoslovanská lexika se začala formovat v době, kdy se všeslovanská jazyková jednota rozpadla na tři samostatné větve: západní, jižní a východní. K takovým termínům se například řadí:

кряж (hřbet, vysočina). Ze staroruského *кряжь* (*krjažь*; *nosník*) → z praslovanského **kręžь*; ukr. *кряж* (*krjaž*; horský hřbet), bělorus. *кряж* (*kraž*; totéž co v ukr.). Slovo známé od 1. poloviny 18. století.

бугор (kupa, pahorek). Nejspíš přejato z turkických jazyků (turečtina *bögrü* (hrb, hřbet), uzbečtina *букур* (*bukur*; hrb, hrbatý) atd.). Podle N. M. Šanského je slovo pomocí sufixu odvozeno od stejného základu jako i sloveso *бгати* (*bgat*; shýbat se); ukr. *бугир* (*bugir*; silný vítr, kopec), bělorusky *бугор* (to samé, co v ruštině).

ополье (opolje).⁷² Utvořeno pomocí prefixu o- (o-) a substantiva *поле* (pole; pole, plocha) → ze staroruského. *поль, полый* (pol, polyj; ve významu prázdný) → z praslovanského **polь(jь)*. Tento typ reliéfu se nacházející pouze ve Východoevropské rovině., ukr. *опілля* (opillja).⁷³

глиба (bradlo). Původ není jasný. Podle Fasmera možná příbuznost s lat. substantivem *gleba* (hrouda) či z indoevropského **gleu-bh-*. Ve staroruských písemných památkách se neobjevuje, první záznam až ve slovnících z 1. poloviny 18. století. V původním významu jako odštěpek, odlomek., ukr. *глиба* (gliba), bělorus. *глиба* (glyba).

Poslední skupinou jsou **původně ruská slova**. Jedná se o lexika, která se zformovala (a do dnešní doby se ještě pořád formují) v době, kdy se východoslovanská jazyková jednotka rozpadla na běloruštinu, ukrajinštinu a ruštinu, a kdy se tyto jazyky začaly rozvíjet samostatně. Do této vrstvy spadají i slova s cizojazyčným původem, ke kterým byly modifikované ruskými sufixy a prefixy. Příklady takových termínů jsou uvedeny níže.

термитник (termišťe). Utvořeno pomocí sufixu *-ник* (-nik) od substantiva *термит* (termit; termit) → z francouzského *termite* → z pozdně latinského *termes* → z latinského substantiva *tarmes* (červotoč, hmyz požírající dřevo).

терриконик (těžební halda). Utvořeno pomocí sufixu *-ик* (-ik) od substantiva *террикон* (terrikon) → z francouzského *terri* (horninový násep) a *conique* (kuželovitý).

балка (strž/rokle/roklina/průrva, balka). Je to možná přejímka z turkických jazyků (kazaština *balkaš* (blátivé místo), turečtina *bulak* (pramen), atd.), tato teorie je však podle Fasmera (2. vyd., 1986) z morfoložického hlediska neuspokojivou. N. M. Šanskij tvrdí, že tento termín je nejspíš původně ruský, utvořený pomocí kořene *бал-* (bal-) a sufixu *-ка* (-ka).

макаронина (brčko). Termín *макарон(ы)* byl přejat v 18. století prostřednictvím francouzského jazyka → z italského dialektního substantiva *maccaroni* (v prvotním významu zákusek), od *maccare* (mísit, hníst) → další původ není jistý, předpokládá se přejetí z řeckého *makaria* (koláčky, které po pozření navozují pocit

⁷² Mírně zvlněná rovina, která je členěná hlubokými údolí.

⁷³ MURZAJEV, Eduard M. *Slovar' narodnych geografičeskich těrminov*. 2. vyd. Moskva: Mysl', 1984., str. 270.

potěšení). Přidání sufixu *-ина* (-ina). Metaforická motivace pojmenování, útvar je podobný jedné makaronové trubičce.

дамба (hráz). Přejato prostřednictvím nizozemštiny nebo němčiny za doby Petra Velikého. Nizozemsky *dam* (německy *damm*). Původně bylo přejato v podobě *дам* (*dam*), ale později bylo modifikováno pod vlivem slov, jako jsou například *клуба*, *пломба* (*klumba*, *plomba*).

7.2. Slova cizího původu (přejímky)

V daném momentu neexistují jazyky, jejichž slovní zásoba by nebyla obohacena cizojazyčnými přejímkami, které se někdy také nazývají „výpůjčkami z cizích jazyků“. Proces přejímání je přirozenou odpovědí na vývoj jazyka v komunikativním prostředí. Díky rozvoji trhu, ekonomiky, politiky a kultury a potřebě pojmenovávat cizí skutečnosti se fenomén přejímání v dnešní době stal jednou z hlavních otázek lingvistické obce, jelikož v náš jazyk se najednou dostává nepřehledné množství „cizího“ elementu. Přejímání, kdy je zároveň přejato jak označující, tak označované je nejnepřehlednějším prvkem vnějších příčin přejímání. Méně častou, ale také významnou vnější příčinou je potřeba člověka blíže specifikovat jednotku z určitého typu souboru předmětů či pojmů, které se dříve označovaly pouze jedním ruským slovem. Jedná se tedy o novou formu označení pro „starý“ obsah, takové lexikální jednotky se potom mohou stát synonymy v cílovém jazyce. Důvodem pro tento jev může být například sjednocení terminologie.

Avšak mimo vnějších příčin přejímání, které jsou uvedeny výše, existují také „vně jazykové“ příčiny, které jsou s těmi předešlými úzce propojené. Jedná se například o potřebu ekonomie jazyka, kdy je domácí víceslovný výraz nahrazen pouze jednoslovným výrazem.⁷⁴

Podle úrovně adaptace dělíme přejímky do dvou kategorií. První z nich jsou přejímky, které se již asimilovaly, a přizpůsobily cílovému jazyku. Tyto přejímky se často natolik sblíží s novým jazykovým systémem, že si ani sám nositel jazyka bez bližšího etymologického výzkumu neuvědomí jejich cizí původ.

Na rozdíl od plně adaptovaných přejímek, se lexémy v druhé kategorii cílovému jazyku zcela nepřizpůsobily. Takové lexémy si například potom uchovávají stopy svého cizojazyčného původu ve formě zvukových, orfografických, gramatických a

⁷⁴ KRYSIN, L. P. *Sovremennyj russkij jazyk: Leksičeskaja semantika. Leksikologija. Frazeologija. Leksikografija*. Moskva: Akademia, 2007., str. 115 -117.

sémantických charakteristik, která jsou pro systém cílového jazyka očividným cizím prvkem.

Moderní lingvistika disponuje značným množstvím publikací, které se zabývají otázkou přejímání cizojazyčné lexiky do ruské slovní zásoby. Zkoumají, jakým způsobem se přejímky do ruštiny dostaly, jejich fungování a rozvoj.⁷⁵

Počet slov cizího původu je v námi zkoumané terminologii téměř stejný, jako počet slov domácího původu, je jich jen nepatrně více. Jsou mezi nimi také termíny, které mají svůj ekvivalent ve slovech domácího původu (např. původem cizí termín *форланд*, jehož domácím ekvivalentem je termín *нос*, oba tyto termíny označují jeden a ten samý tvar reliéfu - mys). Daná lexika byla přetransformována v souladu se zákony ruskými fonetickými a gramatickými pravidly. Takto modifikovaný termín rychleji zapadne do domácího názvosloví a ztratí svou auru cizosti. Zároveň se takto v daném jazyce připravuje půda pro další odvozování a tvoření výrazů z těchto termínů.

V následující tabulce jsme zaznamenali, ze kterých jazyků pocházejí termíny cizího původu. Nejpočetnější skupinu tvoří termíny s latinským původem (19 %). Ve většině případů termínů převzatých z turkických jazyků, které tvoří druhou nejpočetnější skupinu (16 %), nebylo možné dopátrat jasnou etymologii, kvůli vysoké podobnosti těchto jazyků. U těchto termínů autoři etymologických slovníků uváděli více možností původu (např. z uzbečtiny, kazachštiny, turečtiny, jakutštiny, kyrgyzštiny atd.). Pod tabulkou jsou uvedeny jednotlivé příklady termínů rozřazené podle jejich jazyka původu.

Původní jazyk	Absolutní počet	%
Latinský jazyk	25	19 %
Turkické jazyky	21	16 %
Jiné jazyky	20	16 %
Německý jazyk	16	12 %
Řečtina	15	12 %
Skandinávské jazyky	11	9 %
Anglický jazyk	11	9 %

⁷⁵ Jde například o publikace V. G. Děmjanova (Moskva 2001) či L. P. Krysina, z kterého čerpáme i v této diplomové práci.

Francouzský jazyk	7	5 %
Španělština	3	2 %

- **latinský původ:** *бассейн* – *ránev*, *карьер* – *lom*, *кулуар* – *žlab*, *пинакль* – *skalní věž*, *импакт* – *impaktní kráter*, *эратика* – *bludný balvan*;
- **turkický původ:** *алас* – *alas*, *барак* – *soutěska*, *булгуннях* – *hydrolakolit*, *дейгуш* – *břehová nátrž*, *бархан* – *barchan*, *кигиляхи* – *kigiljachi*;
- **původ v němčině:** *ватты* – *watové robřeží*, *вал* – *val*, *бухта* – *záliv*, *зафф* – *laguna s braktickou vodou*, *горст* – *hrást'*, *камин* – *skalní komín*;
- **řecký původ:** *архипелаг* – *souostroví*, *астроблема* – *impaktní kráter*, *гидролакколит* – *hydrolakolit*, *криопедилен* – *kryopediplén*;
- **skandinávský původ:** *лайда* – *slanisko*, *глинт* – *útes*, *фьорд* – *fjord*, *эскер* – *esker*, *сельги* – *selgi*, *шхеры* – *šchery*;
- **původ v angličtině:** *дайка* – *žíla*, *некк* – *sorečný suk*, *бедленд* – *badland*, *друмлин* – *drumlin*, *клифф* – *robřežní útes*, *монаднок* – *skalní suk*;
- **původ ve francouzštině:** *барраж* – *přehrada*, *плато* – *náhorní plošina*, *шарьяж* – *příkrov*, *арете* – *areta*, *бар* – *písečná kosa*, *карьер* – *lom*;
- **původ ve španělštině:** *горнито* – *hornito*, *бахата* – *náplavový kužel*, *куэста* – *kuesta*, *каньон* – *kañon*, *меза/меса* – *tabulová hora*.

Ve zkoumaném lexiku se objevila i kompozita, která mají svůj původ ve dvou různých jazycích. Konkrétně se jedná o řecko-anglické a latinsko-anglické termíny a jeden řecko-německý termín.

- **řecko-anglický původ:** *криоплен* – *kryoplén* (řecké substantivum *κρύος* – *mráz* a anglické substantivum *plain* – *rovina*);
- **latinsko-anglický původ:** *пенеплен* – *peneplén* (latinské adverbium *peane* – *skoro* a anglické substantivum *plain* – *rovina*);
- **řecko-německý původ:** *термокарст* – *termokarst* (řecké adjektivum *θερμος* – *horký* a německé substantivum *karst* – *kras*).

V geomorfologické terminologii se také vyskytují slova původem z jiných než výše uvedených jazyků (v tabulce je označujeme jako jiné jazyky), z každého jazyka je to ovšem pouze jeden termín, maximálně dva. Těmito jazyky jsou například eskymáčtina (např. *нунатак* – *nunatak*), jazyk Inuitů⁷⁶ (např. *пинго* – *hydrolakolit*), chantyjština⁷⁷

⁷⁶ Obyvatelé severní části Ameriky (Aljaška, Gronsko). Inuitský jazyk spadá pod eskymácko-aleutskou jazykovou rodinu.

⁷⁷ Mluvčí tohoto jazyka obývají několik oblastí v centrální Sibiři. Řadí se k urgickým jazykům.

(např. *cop – sor*), jazyk Komi⁷⁸ (např. *парма – parma*), islandština (např. *сандр – sandr*), javánština (např. *лахар – lahary*) a jiné.

Avšak ne všechny zkoumané termíny cizího původu byly přejaty přímo z původního jazyka. Značná část (93 %) byla přejata přes minimálně jeden zprostředkující jazyk a některé postupně přes několik různých jazyků. Termíny cizího původu byly do ruštiny celkem přejaty prostřednictvím dvaceti dvou jazyků. V následující tabulce je ukázán počet převzatých termínů a prostřednictvím jakých jazyků byly konkrétně přejaty do ruské geomorfologické terminologie. Zjistili jsme, že nejvíce se přejímalo prostřednictvím anglického jazyka (19 % přejímek), němčiny (19 %) a turkických jazyků (16 %). Nejméně termínů se potom do ruštiny dostalo přes italštinu (3 %) a řečtinu (4 %).

Co se týče skandinávské skupiny jazyků, termíny byly přejaty prostřednictvím švédštiny, dánštiny, norštiny nebo finštiny.

Zprostředkující jazyk	Absolutní počet	%
Angličtina	25	19 %
Němčina	25	19 %
Turkické jazyky	21	16 %
Francouzština	20	15 %
Skandinávské jazyky	9	7 %
Latina	8	6 %
Jiné	8	6 %
Španělština	6	5 %
Řečtina	5	4 %
Italština	4	3 %

Značná část termínů převzatých prostřednictvím francouzštiny a italštiny měla původ v latině (např. *арете – areta*, *бар – řísečná kosa*, *бассейн – ránev*, *глетчер – ledovec*, *карьер – lom*).

⁷⁸ Komijština patří do větve ugrofinských jazyků uralské jazykové rodiny. Obyvatelé hovořící tímto jazykem žijí na severozápadě Ruské federace v autonomní republice Komi.

Přibližně 8 % zkoumané geomorfologické terminologie nemělo jasný původ či nebylo přesně určeno, prostřednictvím jakého jazyka byly termíny přejaty do ruštiny. S tímto jevem se převážně setkáváme u termínů přejatých z německého jazyka, u kterých si autoři etymologických slovníků nejsou jistí, jestli se termín do ruštiny nedostal spíše přes nizozemštinu než přes němčinu. Proto u daných termínů vždy uvádí oba jazyky, jako možné donory. Příklady takových termínů:

дюна (písečný přesyp/duna). Termín byl přejat buď z německého *düne*, nebo z nizozemského *duin*, často se spojuje i s keltským **duno-* (pahorek).

канал (kanál). Přejato na začátku 18. století buď z německého *kannal*, nebo z nizozemského *kanal*. Oba termíny v těchto jazycích vycházejí z francouzského *canal*, což je děle přejato z latinského *canālis* (trouba, stoka, žláb), od *canna* (trubička, rákos, třtina). Vše je původem z řeckého *kánna* (*roura*), dále z asyrsko-babylonského *qanu* (*roura*).

Další termíny, u kterých není přesně určený zprostředkovávající jazyk:

конус (kužel). Termín byl přejatý na začátku 18. století z německého *konus*, nebo přímo z latinského *cōnus*. Oba mají původ v řeckém *kōnos* (borovicová šiška).

лагуна (laguna). Termín byl převzatý v první polovině 19. století z italského *laguna*, které vychází z latinského *lacūna* (močál, louže, prohlubeň), od *lacus* (jezero). Fasmer (2. vyd., 1986) dodává možnost přejetí slova přes německé *lagune*.

Celkem čtyři termíny nebylo možné najít ani v jednom námi používaném etymologickém slovníku. Jedná se o tyto termíny: *туфур* – *thufur*, *кекур* – *kekur*, *склон* – *svah*, *маскылы* – *golcy*.

U terminologie cizího původu bylo zaznamenáno značné množství termínů kompozitního typu. Jedná se převážně o termíny původem z řeckého a anglického jazyka (např. *бедленд/бэдлэнд* – vytvořeno spojením adjektiva **bad** – špatný se substantivem **land** – země; *ветланд* – vytvořeno spojením adjektiva **wet** – mokrý se substantivem **land** – země).

V termínech původem z řeckého jazyka byl zaznamenán jeden termín složený ze tří jednotek. Jedná se o termín *гидролакколит* – *hydrolakolit*, který byl utvořen spojením prefixu *hydro-* (týkající se vody), substantiva *lakkos* (jáma, prohlubeň) a substantiva *lithos* (kámen).

Deset jednotek ze zkoumané terminologie má více gramaticky správných možností, jak je můžeme zapsat (např. *клиф/клифф*, *бедленд/бэдлэнд*, *пъедмонт/пидмонт*, *гайот/гуйот*). Je to příznak toho, že se ještě v ruském prostředí neustálily a nezhily s jazykem.

8. Překlad termínů

Často diskutovaným problémem je, jak vůbec termíny překládat. V naší práci se nesetkáváme s překládáním jako takovým, ale spíše se jedná o substituci termínů z jazyka původního do jazyka překladu. Zaměřili jsme se na nalezení vhodného ekvivalentu v cílovém jazyce, díky čemuž by mělo dojít k naprosto přesnému předání obsahové informace originálu. Substituce je v překladu terminologie běžnou praxí. Termíny jsou lexikálními jednotkami, které tedy jdou v překladu snadno substituovat, pokud je systém termínů určité oblasti v jazyku originálu i jazyku překladu vypracován. Pokud termín substituovat nelze a je nutné ho přeložit, tak se překladatel uchyluje k použití tzv. překladatelských transformací (postupů), v našem případě se bude jednat o překladové transformace lexikální, mezi které patří např. částečná nebo úplná transkripce, transliterace nebo kalkování.⁷⁹

V následujících podkapitolách budeme uvádět příklady překladových transformací použitých při překladu cizojazyčných termínů do ruského jazyka a vysvětlíme i, jaké transformace byly použity k překladu termínů z ruštiny do češtiny.

8.1. Transkripce

Jedná se o typ překladu, při kterém se předává zvuková podoba termínu z výchozího do cílového jazyka s pomocí písmen jazyka překladu. Ve středu překladatelova zájmu jsou tedy fonémy.

Příklady transkripce v námi zkoumaném lexiku: *дайка* (úzký protáhlý skalní výchoz) - z anglického *dyke* (příkop, hráz); *шельф* (šelf, práh) – ang. *shelf* (výčnělek, šelf); *айсберг* (ledovec) – ang. *iceberg* (leodvec); *кокпит* (závrt) – ang. *cockpit* (původní označení pro jámu, ve které se konaly kohoutí zápasy); *барраж* (přehrada) – fr. *barrages* (zářez); *карьер* (lom) – fr. *carrière* (místo, kde je zpracováván kámen); *кулуар* (žlab/žleb/kuloár) - fr. *couloir* (žlab); *меандр* (meandr) - fr. *méandre*; *пляж* (pláž) - z fr. *plage* (pláž); *шарьяж* (příkrov) - fr. *charriage*.

8.2. Transliterace

Transliterace je překladová transformace, při které ke shodám dochází na úrovni grafém (písmen). Od transkripce se liší tím, že předává ne zvukovou podobu termínu, ale jeho podobu psanou.

⁷⁹ VYCHODILOVÁ, Zdeňka. *Vveděniye v teoriju perevoda dlja russistov*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2013., str. 65

Příklady transliterace v námi zkoumaném lexiku při přejímání z cizích jazyků do ruštiny: *друмлин* (drumlin) - ang. *drumlin* (kopec vzniklý glaciálními pochody); *клифф* (pobřežní útes, klif) - ang. *cliff* (útes); *зафф* (laguna s brakickou vodou) - něm. *haff* (záliv); *карст* (kras) - něm. *karst* (vápencová oblast); *маар* (maar) - něm. *maar* (vulkanický kráter zaplněný vodou).

Při vytváření seznamu geomorfologického názvosloví k této diplomové práci byly zaznamenány ruské termíny, které se nedaly substituovat adekvátním českým protějškem. Při jejich překladu jsme vždy použili transkripci. Jednalo se například o tyto termíny: *лукоморье* – lukomorje, *бельцы* – belcy, *боец* – bojec, *гольцы* – golcy, *плавни* – plavni, *грива* – griva.

8.3. Kalkování

Jedná se o způsob doslovného překladu každého morfému z originálu do cílového jazyka. Takový typ překladu se v naší práci vyskytl pouze u dvou termínů a to u slova *полуостров* (poloostrov) - z něm. *halbinsel* (je to výsledek spojení něm. substantiv *halb* - polovina, a *insel* - ostrov) a *бездна* (propast) – z řeckého *abyssos* (*a* - bez, *byssos* - dno, hlubina).

Při překladu z ruštiny do češtiny nebylo metoda kalkování zaznamenána ani v jednom případě.

8.4. Univerbizace a multiverbizace

V mnohých případech docházelo v námi zkoumaném lexiku i k univerbizaci a multiverbizaci v překladu termínů z ruštiny do češtiny. Pod pojmem univerbizace se rozumí taková překladová transformace, při které je dvouslovný výraz v jazyce originálu přeložen do cílového jazyka výrazem jednoslovným. V našem seznamu je celkem 24 termínů přeložených do češtiny způsobem univerbizace.

Jako příklady univerbizace uvádíme tyto termíny: *бассейн моря* – úmoří, *бугор пучения* – hydrolakolit, *водно-болотные угодье* – mokřad, *водосборная площадь* – povodí, *карстовая воронка* – závrť, *карстовая котловина* – uvala a *многолетняя мерзлота* – permafrost.

Multiverbizace je pravý opak univerbizace. Při multiverbozaci dochází k transformaci jednoslovného termínu jazyka originálu na termín víceslovný v jazyce překladu. Přičemž se nemusí jednat pouze o dvouslovné termíny, ale takové termíny se

mohou skládat i z více slov. Tento způsob transformace byl častější než univerbizace. Bylo zaznamenáno celkem 39 případů multiverbizace. Jedná se například o tyto termíny: *астрооблема* – impaktní kráter, *бахара* – náplavový kužel, *ватты* – wattové pobřeží/pobřežní marše, *дейгуи* – břehová nátrž, *жерловина* – sopečný suk, *клифф* – pobřežní útes a *макалуба* – bahenní sopka.

U termínu *гафф* – laguna s braktickou vodou, se zdánlivě může jednat o multiverbizaci, ale my se přikláníme spíše k názoru, že jde o opisný překlad (tzv. explikace), při kterém v jazyce překladu dochází k opisnému vysvětlení termínu.

8.5. Internacionalismy

Pod pojmem internacionalismus se rozumí slova přejatá z cizích jazyků, která jsou charakteristická tím, že se vyskytují ve více jazycích a mají přitom stejný nebo podobný význam. Zároveň je podobná i jejich výslovnost a pravopis. Pokud se zaměříme na ruštinu a češtinu, tak hlavní rozdíl v internacionalizmech bude to, jakých jazykovým systémem jsou jednotlivé termíny zapsány. V ruštině samozřejmě budou zapsány ruskou abecedou a v češtině českou. Ze zkoumaného lexika je celkem 18 % termínů klasifikováno jako internacionalismus. Jde například o termíny *фьорд* – fjord, *фумарола* – fumarola, *эставелла* – estavela, *тукулан* – tukulan, *сталагмит* – stalagmit, *пинго* – pingo, *педилен* – pediplén, *нунатак* – nunatak a další.

9. Srovnání použitých etymologických slovníků

K vytvoření této diplomové práce bylo použito přesně šest ruskojazyčných čistě etymologicky zaměřených slovníků. V průběhu našeho výzkumu byly zaznamenány značné rozdíly mezi styly popisu etymologického původu termínů u jednotlivých autorů. Jejich pracovní metoda se ve velké míře liší v rozsahu etymologického popisu daného termínu.

Etymologické slovníky, kromě ojedinělých výjimek, které jsou určeny pro studentské potřeby a širokou veřejnost, jsou sestavovány pro připraveného a lingvisticky vzdělaného čtenáře. Každý si etymologický slovník může přečíst, ale pouze ti, kteří mají nějaké základní teoretické znalosti v této problematice, si ho mohou vyložit správným způsobem.

Nejméně přehledným a srozumitelným slovníkem pro nezasvěceného čitatele by byl námi zvolený etymologický slovník Makse Fasmera. Fasmer jako první uvádí za daný termín jeho formu v druhém pádu, což u žádných z ostatních použitých slovníků nezaznamenáváme. Poté se zaměřuje na výpis slov příbuzných a to nejdříve z ruských dialektů, následně ze slovanských jazyků a nakonec z ostatních jazyků patřících k indoevropské jazykové rodině. Fasmer jako jediný odkazuje na další literaturu a srovnává svůj výzkum s výzkumem jiných etymologů. V některých případech se zde taky rozepisuje o tom, jestli s ostatními etymology v něčem souhlasí, nebo naopak odmítá jejich etymologickou analýzu daného termínu.

Při našem výzkumu byl dále zaznamenán jeden určitý fenomén mezi slovníky. Pokud v ruskojazyčném slovníku popis určitého termínu začíná frází „*Происходит из...*“ (Proisходит iz; Přejato z), nebo v mnohých případech pouze předložkou „*из...*“ (iz; z), tak se jedná o přejímky z cizích jazyků.

Na rozdíl od Fasmerova slovníku, který v sobě zahrnuje i ruské dialektní slova, slovník N. M. Šanského se zaměřuje výhradně na spisovnou sféru lexiky. Dále N. M. Šanský ve svém slovníku klade větší důraz na historický popis vzniku termínů (uvádí přibližnou dataci vypůjčení termínu do ruštiny), a pokud termín vznikl za pomoci sufixální či prefixální metody tvoření slov (nebo sufixálně-prefixálním způsobem), tak se na rozdíl od Fasmera rozepisuje i o tom, za pomoci jakých morfémů byl termín utvořen.

Při výzkumu dané terminologie bylo dále zjištěno, že v několika případech jednotliví autoři etymologických slovníků nedochází ke vzájemné shodě, tudíž každý

z nich u daného termínu uvádí jinou definici jejich etymologického původu. Dochází k tomu například v níže specifikovaných případech.

N. M. Šanskij ve svém slovníku při etymologickém popisu ruského termínu *берег* (břeh) udává i jeho analogii v německém jazyce a to se slovem *berg* (hora). S tímhle spojením však nesouhlasí M. Fasmer, který říká, že vzhledem k intonaci a významu německého slova se ruský termín nemůže považovat za výpůjčku z tohoto jazyka.

Jako další příklad uvádíme termín *цирк* (cirk, březno). Ve slovnících G. A. Krylova a M. Fasmera se jasně uvádí, že slovo je latinského původu a bylo do ruského jazyka přejato prostřednictvím německého slova *zirkus* (kruh). Naproti tomu N. M. Šanskij ve svém slovníku němčinu jako prostředníka vůbec nezmiňuje a tvrdí, že termín *цирк* byl do ruštiny přejat bezprostředně z latinského slova *circus* (kruh).

Nejasnosti u ruských etymologů vyvolává i termín *лагуна* (laguna). U tohoto termínu se neshodují jak v tom, prostřednictvím kterého jazyka se původně latinské slovo do ruštiny dostalo, tak i v přibližné dataci jeho vypůjčení. Ve slovnících Krylova, Šanského i Semjonova se uvádí, že termín byl ruštinou přijat prostřednictvím jazyka italského, a to přesněji v první polovině 19. století. Na rozdíl od těchto autorů M. Fasmer píše, že u tohoto termínu je možné i přijetí prostřednictvím jazyka německého, a to už v druhé polovině 18. století.

Závěr

Cílem této magisterské diplomové práce bylo vytvořit rusko-český seznam základního a námi vybraného ruského geomorfologického názvosloví a následně analyzovat etymologický původ vybraných termínů a provést analýzu dané terminologie z hlediska strukturního, slovtvorného a provenienčního.

Práce byla rozdělena na dvě oddělené části: teoretickou a praktickou.

První část obsahuje teoretické základy na dané téma, které jsme následně aplikovali v praktické části při analýze vybraného lexika. Byly zde vysvětleny pojmy, jako je termín, terminologie, geomorfologický reliéf a etymologie. Část textu se zaměřuje i na historický vývoj těchto oborů a objasnění etymologického výzkumu, přesněji jeho principu a postupů.

V praktické části jsou uvedeny příklady z vytvořeného rusko-českého seznamu termínů. Celý seznam se potom nachází v příloze, která je nedílnou součástí této práce a sčítá celkem 372 hesel. Při vytváření tohoto seznamu byl hlavním faktorem geomorfologický reliéf Ruské federace. Reliéfní tvary, které se nenacházejí na ruských územích, ačkoli v ruskojazyčných textech existují, byly z výzkumu vyloučeny. Adekvátní překlad mnohých geomorfologických tvarů byl snadno dohledatelný v odborných českojazyčných textech a slovnících a dal se substituovat, avšak vzhledem k tomu, že se Ruská federace rozkládá na čtyřech podnebných pásech, je zcela jasné, že kolorit geomorfologických tvarů jejího území bude rozsáhlejší. V seznamu termínů byly zaznamenány i takové tvary, které se nacházejí výhradně na ruských teritoriích. Do češtiny byly přeloženy pomocí transliterační metody (např. termín *сельзу*, což je typ suchého valu, byl do češtiny přeložen jako *selgi*).

Jelikož rusko-český slovník s geomorfologickou tematikou, který by vyhovoval požadavkům této práce, ještě nebyl nikým sestaven, byly použity slovníky anglojazyčné. Mnohé ruské termíny v této práci byly tedy do češtiny přeloženy pomocí sekundárního jazyka (angličtiny). Cenným zdrojem byl především mnohojazyčný slovník Vladimíra M. Kotljakova a Anny I. Komarovové *Elsevier's Dictionary of Geography: in English, Russian, French, Spanish and German* (Amsterdam, 2006).

Termínů, kterých bylo přeložených a podrobených etymologickému výzkumu a dalším analýzám, bylo 278 (z celkových 372 termínů). Bádání podléhaly pouze termíny jednoslovné, včetně kompozit. Kvůli nadměrnému množství názvosloví, byly víceslovné

termíny ponechány v kompletním seznamu v příloze bez následného etymologického popisu a analýzy.

Bylo zjištěno, že z celkového množství zkoumaného lexika byla více jak polovina (53 %) převzata do ruského jazyka z celkem dvaceti dvou neslovanských jazyků. Nejpočetnější skupinu tvořily termíny přejaté do ruštiny přes angličtinu (19 %), němčinu (19 %), turkické jazyky (16 %) a francouzštinu (15 %). Kvůli značné podobnosti německého a holandského jazyka, jsou přejímky z němčiny mnohdy sporné a v etymologických slovnících se uvádí oba tyto jazyky jako možný zdrojový jazyk.

Přejatá slova se přizpůsobují výslovnostním, gramatickým, zvukovým i pravopisným pravidlům přebírajícího jazyka. Tímto způsobem je termínu umožněno rychleji zapadnout do domácího názvosloví, ztratit svou auru cizosti a adaptovat se natolik, že si nositelé jazyka ani mnohdy neuvědomí, že termín je výpůjčka z cizího jazyka. Zároveň se takto v daném jazyce připravuje půda pro další odvozování a tvoření výrazů z těchto termínů.

Část zkoumané terminologie není v ruském jazyce ustálená a existuje více variant, jak můžeme termín zapsat či vyslovit. Je to nejspíš důkaz toho, že se termín zatím plně nesžil s přebírajícím jazykem. Tuto tendenci můžeme pozorovat hlavně u zkoumaných přejímek z anglického jazyka. Jako příklad můžeme uvést český termín *fjard*, který má v ruštině tři odpovídající ekvivalenty: *фjард*, *фjьрд* a *фjуерд*. Angličtina je v dnešní době celosvětovým komunikačním prostředkem, není tedy překvapující, že ruština přebírá značné množství své terminologie právě z ní. Důvodem je i snaha o internacionalizaci (globalizaci) vědecké terminologie. V některých případech však může dojít i k tzv. konkurenci slov, kdy starší termín je nahrazen novým, aktuálnějším.⁸⁰ Tyto termíny mohou existovat současně nebo jeden z nich postupně začne zastarávat a přestane se užívat. Příkladem nám může být termín slovanského původu *жерловина* a termín převzatý z angličtiny *некк*. Oba tyto termíny označují jeden a ten samý tvar reliéfu a v textech jsou paralelně používány. Mnohé termíny nejsou jednoznačné a používají se pro označení více geomorfologických tvarů.

Bylo také zjištěno, že terminologie cizího původu v menší míře nebyla dohledatelná v námi používaných etymologických slovnících a to i přes to, že k bádání byly použity i aktuální publikace (např. Bagrinovskij G., 2018). V takových případech se

⁸⁰ KRONGAUZ, Maksim A. *Ruskij jazyk na grani nervnogo sryva*. Moskva: AST, 2014., str. 75

bylo třeba uchýlovat k užití internetových zdrojů. Celkový počet v publikacích nedohledatelných termínů činí 10 % ze zkoumaného materiálu.

Termíny domácího původu tvoří 46 % zkoumaného lexika. Patří mezi ně termíny všeslovanského a východoslovanského charakteru a termíny původně ruské.

Terminologie domácího původu byla nejčastěji utvořena pomocí derivace, přesněji metodou sufixálně-prefixální (66 % domácích termínů). Ve velké míře se jednalo o sufixaci nulovou (nevyjádřenou). Mezi zkoumaným lexikem se objevovalo mnoho různých sufixů. Nejfrekventovanějším byl sufix *-ина* (-ina). U termínů vytvořených metodou prefixace převládají prefixy *-про* (-pro), *-пере* (-pere) a *-ом* (-ot).

S tvorbou termínů pomocí kompozice (většinou se jednalo o kompozici + sufixaci) se nejvíce setkáváme u přejímek z anglického jazyka. U termínů řeckého původu byly, až na jednu výjimku, všechny termíny utvořeny daným způsobem. Ve zkoumané terminologii se také vyskytuje několik kompozit složených ze dvou lexémů různého původu. Jde o termíny latinsko-anglické, řecko-anglické a jeden řecko-německý. Mezi grécismy najdeme i kompozitum *гидролакколит*, které je složené ze tří lexémů.

Některé termíny byly utvořeny na základě metaforického a metonymického přenesení významu či onomatopoické motivace.

Jedna z kapitol praktické části se zaměřuje na překladové transformace, které byly použity k překladu termínu z cizího jazyka do ruštiny, ale také překlady ruských termínů do češtiny. U překladu z ruštiny do češtiny byla nejvíce používanou překladovou transformací právě transkripce, při které dochází k předání psané podoby termínu s pomocí alfabetského systému jazyka překladu. Transkripce byla použita v případech, kdy se ruský termín nedal adekvátně substituovat termínem českým. V této kapitole se dále zaměřujeme i na univerbizaci a multiverbizaci, ke které v překladu docházelo.

V poslední kapitole jsme věnovali i malý prostor pro srovnání etymologických slovníků, které byly k vytvoření této práce použity. Jedná se hlavně o rozdíly, které mezi nimi byly zaznamenány a jejich specifika a odlišnosti.

Po této části práce následuje shrnutí v ruském jazyce, seznam použité literatury a zdrojů a příloha, která obsahuje rusko-český seznam základní a námi vybrané geomorfologické terminologie.

Resumé/Резюме

Данная дипломная работа посвящена происхождению русскоязычной терминологии из области геоморфологии и состоит, включая настоящее резюме на русском языке, из введения, заключения и двух основных частей - теоретической и практической части. В теоретической части мы уделили внимание общим определениям понятий геоморфология и георельеф. Далее мы познакомились с понятием терминология, термин и этимология, а также с их краткой историей, прежде всего, сосредоточенной на русские реалии и представителей этих наук.

Российская Федерация известна благодаря своему разнообразному геоморфологическому рельефу. Это страна славится обширными природными контрастами. Облик земной поверхности играет значительную роль в формировании цивилизации и общества, он влияет на качество нашей жизни, обеспечивает возможность заниматься разнообразной хозяйственной деятельностью, предоставляет защиту от стихийных бедствий или просто является эстетическим элементом, который в результате оказывает полезное влияние на наше ментальное здоровье. Георельеф влиял и всегда будет влиять на заселение новых территорий и, например, на дальнейшее строительство инфраструктуры и т.д. Что касается рельефных форм больших размеров, они видимые с первого взгляда, но понятие геоморфологический рельеф в себе включает и меньшие, и более детальные формы, которые часто могут ускользнуть от нашего внимания.

Георельеф - термин, означающий совокупность неровностей земной поверхности, которые возникли в результате взаимодействия земной коры (литосферы) с гидросферой, атмосферой и биосферой. Одновременно облик рельефа помогают создать внутренние и внешние процессы Земли (землетрясение, климат, гравитация и т.д.), и в последнюю очередь и антропогенные факторы (например, последствие поверхностной добычи или выравнивания георельефа во время строительства городов). Итак, мы можем сказать, что георельеф не является чем-то неизменным, а находится в постоянном развитии, из-за упомянутых выше причин.

Георельеф является объектом изучения **геоморфологии**. Данная научная дисциплина начала формироваться в конце XIX - начале XX веков, а именно в Германии и Северной Америке. Одним из первых русских основоположников геоморфологии был М. В. Ломоносов (1711 - 1765), который уже в XVIII веке

изложил ее закономерности и написал работу «*О слоях земных*». К другим значительным представителям принадлежит, например, Константин Марков (1905 - 1980), Дмитрий Панов (1909 - 1965) или Василий В. Докучаев (1846 - 1903), который добился мировой известности со своими концепциями описанными в его работах «*Русский чернозем*» и «*Способы образования речных долин в Европейской России*».

Второй наукой, рассмотренной в данной дипломной работе, является **этимология**. Этимология используется при выявлении процесса формирования, истории и происхождении слов, результатом такого исследования являются этимологические словари. Данная научная дисциплина была известна с древних времен. Из достижений древних мыслителей позже исходили и представители современной европейской науки в начале XIX века. Но о каком-нибудь более значительном размахе данной науки мы можем говорить от времен ренессанса и гуманизма, когда начал подниматься интерес к созданию словарей и сравнительных лексиконов. Важным аспектом того времени был, помимо прочих, и факт, что лингвисты обратили своё внимания на индийский языковой мир, а именно на санскрит и выдвинули в научном мире теории о родстве многих языков с древнеиндийским. Как чешский, так и русский язык принадлежит к индоевропейской языковой семье к ветви славянских языков. Чешский язык - представитель западнославянских языков, а русский восточнославянских. Притом, несмотря на языковую родственность, для некоторой русской геоморфологической терминологии в чешском языке не существует точных эквивалентов, потому что аналогичные формы георельефа отсутствуют на территории Чешской Республики. Причиной также является разное историческое развитие отдельных языков.

Во второй, практической части мы занимаемся самым этимологическим исследованием данной терминологии, которую подразделяем на несколько групп по ее происхождению и словообразовательным признакам. Первая часть практической части в себе тоже включает несколько примеров геоморфологических терминов. Целостный список основных и избранных геоморфологических терминов находится в приложении к данной дипломной работе. Список содержит однословные термины, которые были подвергнуты этимологическому исследованию и термины двухсловные и был создан с помощью публикации «*Hory a nížiny: Zeměpisný lexikon ČR*» от Яромира Демека и Петера

Мацковиче (Брно, 2006) и учебника «*Základy geomorfologie: Vybrané tvary reliéfu*» от Ирены Смоловой и Яна Витека (Оломоуц, 2007), откуда были переняты формы георельефа находящиеся как в Чешской Республике, так и в России. Для расширение списка о название георельефных форм, которые находятся только на территории Российской Федерации было использовано пособие для студентов под названием «*Основные формы рельефа суши*» от В. К. Штыровой (Саратов, 2007). Однако, из-за отсутствия русско-чешских геоморфологических словарей на рынке, большинство терминов было переведено посредством вторичного языка - английского. В ходе перевода мы пользовались, главным образом, многоязычным словарём В. М. Котлякова и А. И. Комаровой «*Elsevier's Dictionary of Geography: in English, Russian, French, Spanish and German*» (Амстердам, 2006).

Формы георельефа не имеющее соответствующих эквивалентов в чешском языке, были переведены методом транскрипции. Например, термин *сельги* (вид каменистой гряды) мы на чешский язык перевели как *selgi*.

Термины были систематизированы по способу их образования в соответствии с конкретными геологическими процессами (с их переводом на чешский язык в скобках) на нижеследующее группы:

1. **Структурные формы** (берег (břeh), глубоководный жёлоб (hlubokoocéánský příkor), складчатый пояс (vrátové pohoří),...)
2. **Вулканические формы** (базальтовые столбы/столбчатая отдельность (kamenné varhany), кальдера (kaldera), лавовый поток (lávoný proud),...)
3. **Структурно-денудационные формы** (скала (bralo), кекур (kekur), каменный город/эоловый город (skalní město),...)
4. **Карстовые формы** (макаронина (brčko), натёчные образования/натёки (krápník), карстовая воронка/кокпит/провал (závrt),...)
5. **Флювиальные формы** (дейгиш/дегиш (břehová nátrž), меандр/излучина (meandr), бедленд/бэдлэнд/дурные земли (badland),...)
6. **Криогенные формы** (эпратический валун/эпратика (bludný balvan), глетчер каменный (kamenný ledovec), курум (skalní suťový proud),...)
7. **Эоловые формы** (дюна (písečný přesyp/duna), пустыня (poušť), бархан (barchan), кигиляхи/кисияхи (kigiljachi),...)
8. **Субаквальные формы** (гафф/пресноводная лагуна (laguna s brakickou vodou), болото/калтус (bažina/močál), мыс/нос/форланд (mys),...)

9. Биогенные формы (термитник (termitiště), коралловые рифы (korálový útes), муравейник/муравьиное гнездо (mraveniště),...)

10. Антропогенные формы (террикон/терриконики (těžební halda), дамба/плотина (hráz), карьер (lom),...)

11. Космогенные формы (ударный кратер/астроблема/импакт (impaktní kráter),...)

В теоретической части также уделяется внимание понятию **терминология**. Каждая профессия, отрасль или научная дисциплина имеет свою специфическую терминологию, которая рассматривается как специальный пласт лексики данного языка. Необходимо различать терминологию в смысле слова науки о образовании, характеристике и употреблении терминов и терминологию, что актуально и для нашего исследования, как совокупность терминов данной области. И под термином понимается слово или словосочетание, которое даёт название понятию научной или технической области, имеющее собственную дефиницию.

В практической части были термины разделены на типы по их способу образования: **а) термины образованные с помощью деривации**. В данную группу входит *суффиксация, префиксация и суффиксально-префиксальный способ словообразования*. **б) композиция, в) аббревиация, г) калькирование, д) метафорический и метонимический перенос значения**.

Русскоязычная терминология далее расчленяется, с точки зрения происхождения, на **лексику исконно русскую и заимствованную**. В данной работе мы встречаем заимствованную лексику из более двадцати языков (главными из них являются английский, немецкий, французский, итальянский, испанский, греческий и тюркские и скандинавские языки).

Следующим пунктом практической части является этимологическая характеристика отдельных терминов. Однако, из-за чрезмерного количества геоморфологической терминологии, несмотря на её базовый и избранный характер, этимологическому исследованию были подвергнуты только однословные термины, включая и сложные слова (композиции). Несколькословные термины были приведены лишь в чешско-русском терминологическом списке в приложении к данной дипломной работе. Описание этимологического происхождения данной терминологии было создано, прежде всего, с помощью русскоязычных

этимологических словарей, в том числе словарь немецко-русского лингвисты Максе Фасмера «*Этимологический словарь русского языка. Том I-IV.*», «*Краткий этимологический словарь русского языка*» Н. М. Шанского и «*Краткий этимологический словарь: Более 5000 слов, их происхождение и датировка*» от Г. Багринского. Терминология целевой науки нашей дипломной работы является специфической, и множество терминов невозможно было найти в вышеупомянутых словарях. Для этимологического описания терминов, прежде всего, заимствованных из тюркских языков, мы использовали работу Э. М. Мурзаева «*Словарь народных географических терминов*», в которой ученый занимается дефиницией, происхождением и употреблением народных терминов в странах бывшего Советского союза.

Примеры этимологического описания терминов:

балка (чеш. *strž, rokle*). Этимология не установлена. Не исключено, что термин заимствован из тюркских языков (казахский *balkaš* (болотистое место), турецкий *bulak* (источник), и т.д.), однако М. Фасмер считает эту теорию неудовлетворительной с точки зрения морфологических отношений. Н. М. Шанский говорит, что термин, вероятно, является исконно русским, образованный от корня *бал-* и суффикса *-ка*.

гайот/гийот (чеш. *guyot*). Название дано в соответствии с наименованием здания геологического факультета в Принстонском университете (*Guoyot Hall*), которое своим видом напоминает данную форму георельефа. Далее от фамилии швейцарского геолога *Арнольда Генри Гюйо* (1807—1884). Термин в русском языке имеет две формы. Первая исходит от французского произношения фамилии «*гийот*», вторая от английского произношения «*гайот*».

гора (чеш. *hora, vrch*). Из древнерусского *гора* → из праславянского **gora* → из индоевропейского **guer(u)-*. В первоначальном значении «гора» или «растущий на горе лес».

монаднок (чеш. *skalní suk/kamýk*). Скорее всего заимствовано посредством английского *monadnock* → из языка коренного населения Северной Америки Абенаков, либо от слова *menadena* (изолированная гора), либо от *menopadenak* (гладкая гора. Термин обозначал изолированную гору,

поднимающиеся над окружающей местностью. Термин далее относится к горе Mount Monadnock, находящиеся на юго-западной части штата Нью-Гэмпшир.

полуостров (чеш. poloostrov). Заимствование. Термин образован методом кальки с немецкого *halbinsel*, сложение существительных *halb* (половина) и *insel* (остров).

свидетель (чеш. svědecká hora). Термин был заимствован из старославянского языка. Образовано с помощью суффикса *-тель* от глагола *свѣдѣти* (знать), далее от глагола *вѣдѣти*. Первоначально, существительное *свѣдѣтель* обозначало человека, который что-то *вѣдал* (знал), но в результате влияния глагола видеть, вместо правильного «е» («ѣ») стали писать «и» и слово приобрело новое значение - тот, кто что-то видел.

Благодаря этимологическому исследованию данной терминологии, мы пришли к заключению, что в научной дисциплине геоморфологии преобладают термины заимствованные из иноязычных неславянских языков, прежде всего, из немецкого (10 %), английского (9 %), французского (9 %) и тюркских языков (8 %). Данные заимствования составляют 52 % исследованной лексики.

По данным этимологических словарей, исконно русская лексика в исследованном нами материале составляет 38 %. Самым продуктивным в этой группе единиц оказывается способ образования терминов, при котором добавляются к корню или основе термина суффиксы и префиксы. Самые употребляемые суффиксы в исследованной лексике были:

-ин (*верш-ин-а, дол-ин-а, котл-ин-а, ложб-ин-а, низ-ин-а, равн-ин-а*)

-ик (*муравей-ник-Ø, лед-ник-Ø, тал-ик-Ø*)

Самые употребляемые префиксы (приставки) в исследованной лексике, которые являются частью префиксно-суффиксального способа образования были:

про- (*про-вал-Ø, про-ход-Ø*)

пере- (*пере-вал-Ø, пере-сыть-Ø, пере-ше-ек*)

от- (*от-кос-Ø*)

о- (*парѣ. о-сыть-Ø*);

В большинстве случаев были термины образованы префиксально-суффиксальным способом, как можно наблюдать у вышеприведенных, примеров, причем суффикс может быть и не выраженным (нулевым = Ø).

Не только в русскоязычной терминологии, но и в чешской, термины не являются однозначными. Один термин используется для обозначения различных форм георельефа. С точки зрения грамматики, мы даже не можем говорить о устойчивости. У значительной части терминов мы заметили несколько орфографических вариантов написания, это касается, главным образом, заимствований из английского языка (например, понятие «*бедленд*» обозначающее вид сухого георельефа, который возникает в результате эрозии и действии ветра, имеет другой вариант написания – «*бэдлэнд*»).

В одной из последних частей дипломной работы мы уделяем внимание проблеме перевода терминов из иностранных на русский язык и из русского на чешский. Нами было замечено, что в процессе перевода было использовано шесть разных переводческих преобразований.

Первым преобразованием является **транскрипция**, при которой воссоздается звуковая форма лексической единицы оригинала с помощью алфавитной системы языка перевода. С данным методом мы встречаемся прежде всего при переводе терминов из иностранных на русский язык (напр.: *dyke* - *дайка*, *shelf* - *шельф*, *iceberg* - *айсберг*, *cockpit* - *кокпит*, *couloir* - *кулуар*, *méandre* - *меандр*, *plage* - *пляж*, *charriage* - *шарьяж*).

Последует **транслитерация**, при которой воссоздается графическая форма лексической единицы оригинала с помощью букв языка перевода (напр.: *drumlin* - *друмлин*, *cliff* - *клифф*, *haff* - *гафф*, *maar* - *маар*), **калькирование** (напр.: *halbinsel* - *полуостров*, *abyssos* – *бездна*), **универбизация** и **мультивербизация**.

Шестым и самым адекватным способом перевода терминов является так наз. **субституция**, т.е. когда переводчик подбирает соответствующий аналог на языке перевода.

Язык постоянно развивается и с ним будет развиваться и научная терминология. В течение нескольких последних десятилетий в русском языке наблюдается активный процесс заимствования лексики из иностранных языков (это, прежде всего англицизмы и американизмы). Речь идет о так называемой

языковой глобализации. Не существует языка, который состоял бы только из своей исконной лексики. Изменения в языке, наличие в нем заимствований происходят в результате быстрого общественного и технологического развития и требованиям к актуализации и модернизации лексики. Свою роль тоже играет интернационализация науки, экономики и культуры. По поводу постоянного развития лексики, мы можем предполагать, что геоморфологическая терминология в будущем значительно изменится и расширится.

Seznam použitých zkratek

adj. – adjektivum

csl. – církevní slovanština

fr. – francouzština

ide. – indoevropština

it. – italština

lat. – latina

něm. – němčina

psl. – praslovanština

str. – staroruština

stsl. – staroslověnština

subs. – substantivum

ř. – řečtina

Literatura

- ANIKIN, A. E. *Russkij etimologičeskij slovar'*: Vypusk 1. A - Ajuška. Moskva: Institut ruskogo jazyka im. V. V. Vinogradova RAN, 2007. ISBN 5-9551-0208-6.
- BABINA, Světlana Alexandrovna. *Těoretičeskije osnovy načalnogo kursa ruskogo jazyka: kurs lekcij*. Saransk: Kontsep, 2014. ISBN 5815605824
- BAGRINOVSKIJ, G. *Kratkij etimologičeskij slovar'*: Boleje 5000 slov, ich proischožděnije i datirovka. Moskva: Kolibri, 2018. ISBN 978-5-389-15284-7.
- ČERVINSKIJ, Pjotr a Margarita Nadel ČERVINSKAJA. *Tolkovo-etimologičeskij slovar' inostrannyh slov ruskogo jazyka*. Ternopol: Krok, 2012. ISBN 978-617-692-013-7
- DANILENKO, Valerija Petrovna. *Russkaja těrminologija*. Moskva: Nauka, 1971.
- DEMEK, Jaromír. *Obecná geomorfologie*. Praha: Academia, 1988.
- DEMEK, Jaromír a Peter MACKOVČIN. *Hory a nížiny: Zeměpisný lexikon ČR*. 2. vyd. Brno: AOPK ČR, 2006. ISBN 80-86064-99-9
- FASMER, Maks. *Etimologičeskij slovar' ruskogo jazyka: Tom I. – IV*. 2. vyd. Moskva: Progress, 1986.
- G. GILLESPIE, Rosemary a David A. CLAGUE. *Encyclopedia of Islands*. London: University of California Press, 2009. ISBN 978-0-520-25649-1
- GORBUNOVA, K. A. *Karstoveděnije. Voprosy tipologii i morfologii karsta: Učebnoje posobije po speckursu*. Perm: Permskij universitět, 1985.
- GORKIN, Alexandr. *Enciklopedija «Geografija»: Čast' 1. A - L (s illjustracijami)*. Rosmen, 2008. ISBN 5353024435
- GOUDIE, Andrew S. *Encyclopedia of geomorphology. Volume I*. London: Routledge, 2004. ISBN 0-415-32737-7
- HRDLIČKA, Milan. *K počátkům ruské vědecké terminologie*. Opera Slavica: Slavistické rozhledy. Brno: Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, 2000, 10(4), 38 - 44. ISSN 2336-4459.
- JEGOROVA, T. V. *Slovar' inostrannyh slov sovremennogo ruskogo jazyka: 100 000 slov i vyražěnij*. Moskva: Adelant, 2014. ISBN 978-5-93642-322-2
- KARÁSEK, Jaromír. *Základy obecné geomorfologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN 80-210-2567-0
- KOŠEVOJ, Vladimir a LJUBUŠKINA, Světlana. *Zemleveděnije. Učebnoje posobije*. Moskva: Vlados, 2014. ISBN 978-5-691-02017-9

KRONGAUZ, Maksim A. *Russkij jazyk na grani nervnogo sryva*. Moskva: AST, 2014. ISBN 978-5-17-100624-2

KRYLOV, G. A. *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka*. Petrohrad: Poligrafuslugi, 2004. ISBN 5-89173-914-3.

KRYSIN, L. P. *Sovremennyj russkij jazyk: Leksičeskaja semantika. Leksikologija. Frazeologija. Leksikografija*. Moskva: Akademija, 2007. ISBN 978-5-7695-3084-5.

LEDNICKÁ, Xenie. *Leksičeskije gallicizmy v rusckom jazyke*. Praha, 2009. Rigorózní práce. Karlova Univerzita. Vedoucí práce PhDr. Hana Žofková, CSc.

LEVIČEV, I. G. a TIMIRGAZIN, A. D. *Koktëběl. Staryj Krym*. Simferopol, 2003. ISBN 966-8111-14-1

MASÁR, I. *Príručka slovenskej terminológie*. VEDA, Bratislava, 1991.

MEČIAR, Jozef. *Úvod do studia geografie*. Brno: Masarykova univerzita, 2005. ISBN 80-210-3878-0

MURZAJEV, Eduard M. *Slovar' narodnych geografičeskich tërminov*. 2. vyd. Moskva: Mysl', 1984.

NEUENDORF, Klaus K. E. a Julia A. JACKSON. *Glossary of geology*. 5. vyd. Alexandria: American Geological Institute, 2005.

QUINN, Joyce A. a Susan L. WOODWARD. *Earth's Landscape: An Encyclopedia of the World's Geographic Features. Volume I. A - L: An Encyclopedia of the World's Geographic Features*. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2015. ISBN 978-1-61069-445-2

SHARMA, Vijay K. *Introduction to Process Geomorphology*. New York: CRC Press, 2010. ISBN 978-1-4398-0338-7

SKEAT, Walter W. *An Etymological Dictionary of the English Language*. New York: Dover Publications, 2005. ISBN 0-486-44052-4

SMOLOVÁ, Irena a Jan VÍTEK. *Základy geomorfologie: Vybrané tvary reliéfu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. ISBN 978-80-244-1749-3

SOCHOR, K. *Príručka o českém odborném názvosloví*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1955.

ŠANSKIJ, N. M. a V. V. IVANOV. *Kratkij etimologičeskij slovar' russkogo jazyka*. 3. vyd. Moskva: Prosveščeniye, 1975.

ŠČEGLOV, D.I. a A.I. GROMOVIK. *Osnovy geomorfologii: Učebnoje posobije dlja vuzov*. Voroněž: Izdatatělskij dom VGU, 2017.

ŠTYROVOVÁ, V. K. *Osnovnyje formy relefa suši*. Saratov: Izdatel'stvo Saratovskogo universiteta, 2007.

SVIRIDOV, M. N. *Etimologičeskij slovar' sovremennogo russkogo jazyka. 6500 slov*. Moskva: Adelant, 2014. ISBN 978-5-93642-360-4

TOMANOVÁ, Lucie. *Etymologie a její pojetí v češtině*. Plzeň, 2013. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni. Vedoucí práce PaedDr. Helena Chýlová, Ph.D.

VEČERKA, Radoslav. *K pramenům slov: uvedení do etymologie*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006. ISBN 80-710-6858-6

VVEDĚNSKAJA, L. A. a N. P. KOLESNIKOV. *Etimologija: Učebnoje posobie*. Sankt-Peterburg: ZAO Izdatel'skij dom «Pitěr», 2004. ISBN 5-94723-942-6

VINOGRADOV, Viktor V. *Očerki po istorii russkogo literaturnogo jazyka XVII. - XIX. vekov*. 3. vyd. Moskva: Vysšaja škola, 1982.

VYCHODILOVÁ, Zdeňka. *Vveděnije v teoriju perevoda dlja russistov*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2013. ISBN 978-80-244-3417-9

VYSOUDIL, Miroslav. *Geografie I pro střední školy: Fyzickogeografická část*. 2., přeprac. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2012. ISBN 978-80-7235-519-8

WEEKLEY, Ernest. *An Etymological Dictionary of Modern English: Volume I.-II.* New York: Dover Publications, 1967. ISBN 486-21873-2

ŽAŽA, Stanislav. *Ruština a čeština v porovnávacím pohledu*. 2. přeprac. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2058-X

- **Elektronické zdroje**

www.bigenc.ru (Bolšaja rossijskaja enciklopedija. Elektronnaja versija)

Пříloha č. 1

Seznam základních a vybraných názvů tvarů geomorfologického reliéfu

A

абиссальная равнина	hlubokooceánská rovina
айсберг	ledovec
алас	alas
аллювиальная равнина	údolní niva
аллювиальный конус	náplavový kužel
арете	areta
архипелаг	souostroví
астроблема	impaktní kráter

Б

базальтовые столбы	kamenné varhany
байрак/буерак	průrva
балансирующая скала	skalní viklan
балван/болван	skalní jehla
балка	balka
бараньи лбы	oblík
барраж	přehrada
бархан	barchan
бассейн	pánev
бассейн моря	úmoří
бахада	náplavový kužel
бедленд/бэдлэнд/дурные земли	badland
бельцы/белогорье/снеговые горы/белки	bielcy
берег	břeh
берма	lavice, řimsa
богаз	bogaz
боец	bojec
болото	bažina
борнхард	stolová hora, tabulová hora, ostrovní hora
борозда	brázda
брод	brod
бугор	kupa, pahorek
бугор пучения	pingo, hydrolakolit
булгуннях	pingo, hydrolakolit
бухта	záliv

В

val

вал	
валунное поле	kamenné moře, balvanový proud
ватты	pobřežní marše, wattové pobřeží, watty
верх	vrchol
вершина	vrchol
ветланд/водно-болотные угодье/влажные земли	mokřad
водосбор/водосборная площадь	povodí
водохранилище	nádrž
возвышенность	vrch
ворота	průsmyk
впадина	prolákлина
вражек/враг	rokle
вулкан	sopka
вулканический купол	sopečný dóm
Г	
гайот	guyot
гафф/пресноводная лагуна	laguna s braktickou vodou
гейзер	gejzír
гидролакколит	hydrolakolit
глетчер	ledovec
глетчер каменный	kamenný ledovec
глинт	útes, svah
глубоководный жёлоб	hlubokooceánský příkop
глыба	bradlo
гольцы	golcy
гора	hora, vrch
гора-свидетель/свидетель	svědecká hora
горло	průliv
горная цепь	horské pásmo
горнито	hornito
горный массив	horský masiv
горный пояс	horské pásmo
горный проход	soutěska
горный ручей/горный поток	bystřina
горный хребет	hřbet
горст	hrást', hrást
гребень	hřeben
грива	griva
гряда	pohoří
грязевой вулкан	bahenní sopka
губа	estuár, estuárium, záliv
	průsmyk

Д

дабан	
дайка	žíla
дамба	hráz
дейгиш/дегиш	břehová nátrž
дельта	delta
дёрн	rašeliniště
дно/днище	dno
долина	údolí, dolina
друмлин	drumlin
дюна	duna, písčiny přesyp

Е

едома	jedoma
ерик	jerik

Ж

желоб	žlab, žleb
жерловина	sopečný suk

З

залив	záliv
зандр	sandr
запруда	přehrada
заstrуги	sněhové duny
земляная пирамида	zemní pyramida

И

излучина	meandr
инзельберг	stolová hora, tabulová hora, ostrovní hora
импакт	impaktní kráter
источник	pramen

К

каверна	kaverna
калтус	močál
кальдера	kaldera
каменная мостовая	kamenný polygon
каменная россыпь	kamenné moře, balvanový proud
каменная чаша	skalní mísa
каменное море	kamenné moře, balvanový proud

каменный город/эоловый город	skalní město
каменный гриб	skalní hřib
каменоломня	kamenolom
камин	skalní komín
камнепад	kamenopád
камни	golcy
камы	kamy
канал	kanál
каньон	kaňon
кар	kar
карасу	pramen
карровое поле	škrapové pole
карры	škrapy
карст	kras
карстовая воронка	závrt
карстовая котловина	uvala
карстовый родник	vyvěračka
карьер	lom
кекур	kekur
кигиляхи/кисиляхи	kigiljachi
клипп	bradlo
клифф/клиф	pobřežní útes, klif
ключ	pramen
кокпит	závrt
конус	kužel
конус выноса	náplavový kužel
коралловый риф	korálový útes
косогор	svah
котел выдувания	tafone
котловина	kotlovina
кратер	kráter
кратерное озеро/вулканическое озеро	sopečné jezero
кратон	tabule
криопедилен	kryopediment
криоплен	kryoplén
кряж	hřbet, vysočina
кулуар	kuloár
курган	kurgan, mohyla
курум	skalní suťový proud, balvanový proud
курчавые скалы	oblík
курья	mrtvé rameno
куэста	kuesta

Л

лавовый грот	lávová jeskyně
лавовая трубка/лавовый туннель	lávový tunel
лавовый поток	lávový proud
лагуна	laguna
лайда	slanisko
лахар	lahary
ледник	ledovec
ледниковая долина	ledovcové údolí
ледопад	ledopád
ледяной каскад	ledopád
лиман	liman
лог	balka
ложбина	soutěska, brázda
ложе океана	oceánská pánev
лощина	balka
лукоморье	lukomorje

М

маар	maar
макалуба	bahenní sopka
макаронина	brčko
марь	mar
материковая отмель	měličina
материковое подножие	podmořské úpatí
материковый склон	pevninský svah
меандр	meandr
меза/меса	stolová hora, tabulová hora, ostrovní hora
мелководье	měličina
многолетняя мерзлота	permafrost
монаднок	skalní suk, kamýk
монах/камни-монахи	skalní viklan
монолит	monolit
морена	moréna
муравейник/муравьиное гнездо	mraveniště
мшара	mšara
мыс	skalní ostroh, mys

Н

наволок	navolok
нагорье	vysočina
натёчное образование/натёк	krápník
некк	sopečný suk

нивальная впадина/нивальная ниша
низменность/низина
ниша
нос
нунатак/нунакол

nivační deprese
nížina
skalní výklenek
skalní ostroh, mys
nunatak

О

обрушение
обрыв
овраг
озеро
оз
океаническая котловина
ополье
останец
остров
островная гора
островная дуга
осыпь
откос
отрог
отторженец

propadání
útes
soutěska, strž
jezero
esker
oceánský bazén
opolje
svědecká hora
ostrov
stolová hora, tabulová hora, ostrovní hora
ostrovní oblouk
osyp, talus
svah
výběžek, ostroh
bradlo

П

парма
педимент
педишлен
пенеплен
перевал
пересыпь
перешеек
песчаная коса
песчаный карьер
пещера
пик
пинакль
пинго
плавни
плато
платформа
плоскогорье
плотина
пляж

parma
pediment
pediplén
parovina, penepplén
průsmyk
písečná kosa
pevninská šíje
písečná kosa
pískovna
jeskyně
vrchol
skalní věž
pingo
plavni
náhorní plošina
tabule
náhorní plošina
hráz
pláž

побережье	pobřeží
побочный конус/паразитический кратер	parazitický kráter
подводное плато	hlubokooceánská plošina
подводный вулкан	podmořská sopka
подводный каньон	podmořský kaňon
пойма	údolní niva
пойменное озеро	mrtvé rameno
покров	příkrov
полуостров	poloostrov
полье	polje
понор	ponor
предгорье/пъедмонт/пидмонт	předhůří
приморье	přímoří
природная арка/мост природный	skalní most, skalní brána
провал	závrt
пролив	průliv
промоина	výmol
пропасть	propast
прорва	mrtvé rameno
проход	průsmyk
пруд	rybník
пруд-отстойник	odkaliště
пустыня	poušť

Р

равнина	rovina
разрез	povrchový důl
расщелина	průrva, rozsedlina
река	řeka
речная долина	říční údolí
речная терраса	říční terasa
риф	mořský útes
рифт	rift
родник	pramen
русло	koryto, řečiště
ручей	potok

С

седловина/седло	sedlo
сельги	selgi
скважина	vrt
сталагмит	stalagmit
сталактит	stalaktit

старица/староречье	mrtvé rameno
скала	skála, bradlo
скала качающийся/качающийся камень	skalní viklan
скальная стена	skalní zeď
скальная стенка	skalní stěna
скальное окно	skalní okno
скальный карниз	skalní převis
складка	vrása
складчатый пояс	vrásové pohoří
склон	svah
сомма	dvojitý vulkán
сопка	sopka
сор	sor
сотовые скалы	skalní voštiny
срединно-океанический хребет	středoocéánský hřbet
столб-останец	skalní jehla
столбчатая отдельность	kamenné varhany
столовая гора	stolová hora, tabulová hora, ostrovní hora
страж	skalní viklan
стратовулкан	stratovulkán
стрелка	písečná kosa
структурная терраса	strukturní terasa
суходол	balka
сырт	syrt
Т	
талик	talik
таскылы	golcy
термитник	termitiště
термокарст	termokras
террикон/терриконики	těžební halda
тор	tor
торфяное болото/торфяник/торф	rašeliniště
трещина	průrva, rozsedlina
трог	trog
тукулан	tukulan
тумп	skalní jehla
туфур	tufur
У	
увал	úval
ударный кратер	impaktní kráter
уступ	výběžek, ostroh

устье	ústí
утёс	útes
ущелье	Kaňon, soutěska
Ф	
фиард/фьёрд/фиерд	fjard
форланд	výběžek, ostroh, mys
фумарола	fumarola
фьорд	fjord
Х	
холм	kopec, vrch
худу	skalní věž
Ц	
цирк	cirk, březno
Ш	
шарьяж	příkrov
шахта	důl
шельф	šelf
шлаковый конус	sypaný kužel, struskový kužel
шратты	škrapy
шхеры	ščery
Щ	
щель	průrva, rozsedlina
щит	štít
Э	
эрозионная борозда	erozní rýha
эратический валун/эратика	bludný balvan
эскер	esker
эставелла	estavela
эстуарий	estuár, estuárium
Я	
яр	útes

Anotace

Hlavní náplní této magisterské diplomové práce je analýza vybraného a základního geomorfologického názvosloví, a to z hlediska etymologického, strukturního, provenienčního a slovotvorného. Pro účely této práce byl vytvořen seznam ruských termínů za pomoci různých ruskojazyčných odborných publikací, který sčítá celkem 372 hesel, avšak podrobena výzkumu bylo pouze 278 z důvodu přílišného množství terminologie. Tyto termíny byly dále přeloženy do českého jazyka a podrobeny detailnějšímu výzkumu. Následná analýza nám ukázala kolik procent terminologie je domácího původu a kolik bylo přejato z cizojazyčného lexika a konkrétně prostřednictvím jakých jazyků se tyto termíny do ruštiny dostaly. V této části práce byly používány ruskojazyčné etymologické slovníky. V závěru práce věnujeme prostor i problematice překladu terminologie jak z cizích jazyků do ruštiny, tak z ruského do českého jazyka a v neposlední řadě se zabýváme i srovnáním námi použitých etymologických slovníků a k jakým odchylkám v nich docházelo.

Klíčová slova

geomorfologie, georeliéf, terminologie, etymologie, ruština.

Anotation

The main content of this master's thesis is the analysis of basic and selected geomorphological terminology, with respect to etymology, structure, provenience and word-formation. For the purposes of this work, a list of russian terms was created with the help of various russian specialized publications. The list consists of 372 entries in total, however, only 278 of them were analyzed due to quantity of terms. These terms were translated into czech language and subjected to more detailed research. Subsequent analysis showed us what percentage of terminology is of domestic origin and how much was taken from the foreign languages. This part of thesis was done with help of russian etymological dictionaries. In conclusion, we are also addressing an issue of translating terminology from both foreign languages into russian and from russian into czech, and last but not least, we also deal with the comparison of etymological dictionaries which were used in this thesis.

Key words

geomorfology, georelief, terminology, etymology, russian language.